

LATVIJAS REPUBLIKAS SATVERSMES TIESA

SPRIEDUMS

Latvijas Republikas vārdā

Rīgā 2021. gada 4. jūnijā

lietā Nr. 2020-39-02

Satversmes tiesa šādā sastāvā: tiesas sēdes priekšsēdētāja Sanita Osipova, tiesneši Aldis Laviņš, Gunārs Kusiņš, Daiga Rezevska, Jānis Neimanis, Artūrs Kučs un Anita Rodiņa,

pēc divdesmit viena Latvijas Republikas 13. Saeimas deputāta – Andas Čakšas, Ineses Lībiņas-Egneres, Ainara Latkovska, Riharda Kozlovskā, Ojāra Ērika Kalniņa, Andreja Judina, Ata Lejiņa, Arvila Ašeradena, Daniela Pavļuta, Artūra Toma Pleša, Daces Bluķes, Mārtiņa Šteina, Mārtiņa Staķa, Mārtiņa Bondara, Ineses Voikas, Marijas Golubevas, Daces Rukšānes-Ščipčinskas, Vitas Andas Tēraudas, Ineses Ikstenas, Andra Skrides un Ilmāra Dūrīša – pieteikuma,

pamatojoties uz Latvijas Republikas Satversmes 85. pantu un Satversmes tiesas likuma 16. panta 2. punktu, 17. panta pirmās daļas 3. punktu un 28.¹ pantu, rakstveida procesā 2021. gada 5. maija tiesas sēdē izskatīja lietu

„Par Eiropas Padomes 2011. gada 11. maija Konvencijas par vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanu un apkarošanu 3. panta „c” punkta, 4. panta 3. punkta un 12. panta 1. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes ievadam, 1., 99. un 110. pantam, 4. panta 4. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. pantam un 14. panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 112. pantam”.

Konstatējošā daļa

1. 2016. gada 16. maijā Ministru kabinets izdeva rīkojumu Nr. 292 „Par konceptuālu ziņojumu „Par Latvijas pievienošanos Eiropas Padomes Konvencijai par vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanu un apkarošanu””.

Ar šo rīkojumu atbalstīts konceptuālajā ziņojumā „Par Latvijas pievienošanos Eiropas Padomes Konvencijai par vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanu un apkarošanu” piedāvātais risinājums pievienoties Eiropas Padomes Konvencijai par vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanu un apkarošanu (turpmāk – Stambulas konvencija), 2016. gadā to parakstot un līdz 2018. gadam ratificējot.

2. 2016. gada 18. maijā Latvija labklājības ministra personā parakstīja Stambulas konvenciju, taču Latvija nav to ratificējusi.

3. Stambulas konvencijas 3. panta „c” punkts noteic, ka ar terminu „dzimte” tiek saprastas sociālās lomas, uzvedība, nodarbes un īpašības, ko konkrēta sabiedrība uzskata par atbilstošām sievietēm un vīriešiem.

Stambulas konvencijas 4. panta 3. punkts nosaka: „Konvencijas dalībvalstis garantē to, ka, īstenojot šīs Konvencijas noteikumus, it īpaši veicot vardarbības upuru tiesību aizsardzības pasākumus, nenotiek nekāda diskriminācija neatkarīgi no tā, vai šādas diskriminācijas pamatā ir dzimums, dzimte, rase, ādas krāsa, valoda, reliģiskā pārliecība, politiskie vai citi uzskati, nacionālā piederība, sociālā izcelsme, piederība mazākumtautībai, īpašums, izcelšanās, seksuālā orientācija, dzimtes identitāte, vecums, veselības stāvoklis, invaliditāte, ģimenes stāvoklis, migranta vai bēgļa statuss vai cits statuss.”

Stambulas konvencijas 4. panta 4. punkts noteic, ka saskaņā ar šīs konvencijas noteikumiem par diskrimināciju netiek uzskatīti īpašie pasākumi, kas vajadzīgi, lai novērstu dzimtē balstītu vardarbību un aizsargātu sievietes no šādas vardarbības.

Savukārt Stambulas konvencijas 12. panta 1. punkts paredz, ka konvencijas dalībvalstis veic visus vajadzīgos pasākumus, lai veicinātu izmaiņas sociālās vides un kultūras noteiktajos sieviešu un vīriešu uzvedības modeļos nolūkā izskaust aizspriedumus, paražas, tradīcijas un jebkādu citu praksi, kuras pamatā ir ideja par sieviešu nepilnvērtību vai par sieviešu un vīriešu lomām, kas padarītas par stereotipiem.

Stambulas konvencijas 14. pants paredz:

„1. Konvencijas dalībvalstis attiecīgos gadījumus veic vajadzīgos pasākumus, lai visu izglītības līmeņu mācību programmās iekļautu mācību vielu par tādiem jautājumiem kā sieviešu un vīriešu līdztiesība, tādas dzimtes lomas, kas nav padarītas par stereotipiem, savstarpējā cieņa, nevardarbīga konfliktu atrisināšana savstarpējās attiecībās, dzimtē balstīta vardarbība pret sievietēm un tiesības uz personas integritāti, un lai šī mācību viela būtu pielāgota audzēkņu spēju attīstības līmenim.

2. Konvencijas dalībvalstis veic nepieciešamos pasākumus, lai 1. punktā minēto principu ieviešanu veicinātu neformālās izglītības ieguves vietās, kā arī sporta, kultūras un atpūtas vietās un plašsaziņas līdzekļos.”

4. Pieteikuma iesniedzējs – divdesmit viens Saeimas deputāts (turpmāk – Pieteikuma iesniedzējs) – lūdz:

1) atzīt Stambulas konvencijas 3. panta „c” punktu, 4. panta 3. punktu un 12. panta 1. punktu par neatbilstošu Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) ievadam, 1., 99. un 110. pantam;

2) atzīt Stambulas konvencijas 4. panta 4. punktu par neatbilstošu Satversmes 91. pantam;

3) atzīt Stambulas konvencijas 14. pantu par neatbilstošu Satversmes 112. pantam.

4.1. Atbilstoši Stambulas konvencijas 12. panta 1. punktam dalībvalstīm esot pienākums veikt aktīvas darbības, lai veicinātu izmaiņas sabiedrības domāšanā un attieksmē pret sabiedrībā pastāvošajiem sieviešu un vīriešu uzvedības modeļiem, lai izskaustu aizspriedumus, uz ideju par sieviešu nepilnvērtību balstītas paražas, tradīcijas un sieviešu un vīriešu lomu stereotipus. Turklāt dalībvalstīm, ievērojot

Stambulas konvencijas 4. panta 3. punktu, vajagot veicināt izmaiņas sabiedrības domāšanā un attieksmē, nediskriminējot cilvēkus pēc citstarp dzimtes, kuras definīcija sniegta šīs konvencijas 3. panta „c” punktā. No minētajām normām Stambulas konvencijas dalībvalstīm izrietot pienākums veicināt sabiedrības domāšanas un attieksmes izmaiņas arī attiecībā uz tādām personām, kurām dzimšanas brīdī noteikts konkrēts dzimums, bet kuras sevi ar šo dzimumu neidentificē, piemēram, tādām personām kā transdzimtes un transseksuālas personas, pretējā dzimuma apgērba nēsātāji, transvestīti un citas tādas personu grupas, kas neatbilst priekšstatam, kāds sabiedrībā var būt izveidojies par to, kas pieklājas vīrietim vai sievietei.

Latvijai esot pienākums aizsargāt tās konstitucionālo identitāti, kuru aptver Satversmes 1. pants un Satversmes kodols un kura ir negrozāma. Latvijas konstitucionālo identitāti veidojot citstarp Satversmes ievada piektajā rindkopā minētās kristīgās vērtības un ģimene kā vērtība. Atbilstoši kristīgajām vērtībām un tradicionālās ģimenes konceptam neesot iedomājams tas, ka persona sevi neidentificē ar tai dzimšanas brīdī noteikto dzimumu. Tā kā Stambulas konvencijas 3. panta „c” punkts, 4. panta 3. punkts un 12. panta 1. punkts prasot domāšanas un attieksmes maiņu šajā jautājumā, minētajās Stambulas konvencijas normās ietverto pienākumu uzņemšanās pēc būtības nozīmētu Latvijas konstitucionālās identitātes un Satversmes kodola grozīšanu.

No Stambulas konvencijas 3. panta „c” punkta, 4. panta 3. punkta un 12. panta 1. punkta izrietošais dalībvalstu pienākums veicināt domāšanas un attieksmes maiņu pārkāpjot arī Satversmes 99. pantu. Personai esot absolūtas tiesības uzturēt noteiktu pārliecību vai uzskatus, un valstij esot aizliegts uzspiest saviem iedzīvotājiem kādu noteiktu doktrīnu vai ideoloģiju. Turklāt minētajās Stambulas konvencijas normās paredzētais pienākums esot pretrunā ar Satversmes 110. pantu, no kura izriet valsts pienākums aizsargāt tradicionālo ģimeni, proti, tādu ģimeni, kuru veido bērns un viņa māte un tēvs, un nemazināt šādas ģimenes lomu.

4.2. Atbilstoši Stambulas konvencijas 4. panta 4. punktam dalībvalstīm esot īpašs pienākums nodrošināt tiesības uz dzīvi bez vardarbības gan sabiedriskajā, gan privātajā jomā tieši sievietēm, jo pārsvarā tieši viņas esot dzimtē balstītas

vardarbības upuri. Šī norma paredzot dzimtē balstītas vardarbības novēršanai veikt īpašus pasākumus, kuri attiecoties vienīgi uz sievietēm un tādējādi radot atšķirīgu attieksmi uz dzimuma pamata. Šīs atšķirīgās attieksmes leģitīmo mērķi – citu cilvēku tiesību aizsardzība – esot iespējams sasniegt ar mazāk ierobežojošiem līdzekļiem, proti, paredzot šo pasākumu īstenošanu uz noteiktu laiku.

4.3. Stambulas konvencijas 14. pants uzliekot dalībvalstīm pienākumu modificēt izglītības saturu tādā veidā, lai tajā iekļautu mācību vielu par dzimumu līdztiesību un dzimtes lomām, kas nav padarītas par stereotipiem. Atbilstoši minētajai normai dalībvalstīm esot pienākums iekļaut izglītības programmās jautājumus par personām, kuras neidentificē sevi ar tām dzimšanas brīdī noteikto dzimumu. Mācot bērniem, ka ir arī šādi cilvēki, netiekot nodrošināts pienācīgs izglītības process un tiekot ierobežotas Satversmes 112. pantā ietvertās bērnu un viņu vecāku tiesības, proti, tiekot apdraudētas bērna vislabākās intereses un vecāku tiesības uz viņu bērnu izglītošanu atbilstoši savai reliģiskajai vai filozofiskajai pārlicēbai.

5. Institūcija, kuras pilnvarotais pārstāvis parakstījis Stambulas konvenciju, – Ministru kabinets – uzskata, ka Stambulas konvencijas 3. panta „c” punkts, 4. panta 3. punkts un 12. panta 1. punkts atbilst Satversmes ievadam, 1., 99. un 110. pantam, Stambulas konvencijas 4. panta 4. punkts atbilst Satversmes 91. pantam, bet Stambulas konvencijas 14. pants – Satversmes 112. pantam.

5.1. Satversmes ievadā minētās kristīgās un ģimeniskās vērtības neesot saprotamas tā, ka tās būtu pretējas vai neatbilstu demokrātiskas tiesiskas valsts centieniem novērst un izskaust cilvēktiesību pārkāpumus, kas konkrētajā gadījumā izpaužas kā vardarbība pret sievietēm un vardarbība ģimenē, un ka tās jebkādā veidā pieļautu sieviešu cieņas un dzīvības apdraudējumu, sieviešu pazemošanu un diskrimināciju.

Valsts pienākums veikt vispārīgus pasākumus sabiedrībā pastāvošo uzvedības modeļu grozīšanai esot attiecināms vienīgi uz Stambulas konvencijas ievadā definētajiem mērķiem un to īstenošanu, proti, vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanu, nevis kādas konkrētas ideoloģijas vai stereotipu

uzspiešanu. Jebkādi pasākumi vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē kā cilvēktiesību pārkāpumu novēršanai esot definējami vienīgi kā valsts pozitīvo pienākumu īstenošana, kas izrietot citstarp no Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas normām, nevis no kādas uzspiestas ideoloģijas.

Stambulas konvencijas mērķis neesot regulēt laulības institūtu vai grozīt no nacionālā regulējuma izrietošo laulības institūta izpratni. Tā nedefinējot jēdzienus „laulība” un „ģimene” un neprasot pieņemt vai ieviest noteiktu laulības vai ģimenes formu. Dalībvalstīm vajagot aizsargāt vardarbības upurus, kuri tiek pakļauti riskam savā mājvietā, laulībā vai ģimenē vai kurus apdraud ģimenes locekļi, laulātie vai partneri. Vienīgais, kas patiesi apdraud ģimeni un laulību, esot pati vardarbība – gan fiziska, gan emocionāla –, nevis pasākumi, kas vērsti uz vardarbības upuru aizsardzību un atbalstu.

5.2. Vienlīdzīga vai neitrāla attieksme pret sievietēm un vīriešiem esot uzskatāma par diskrimināciju pret sievietēm, ja šādas attieksmes rezultātā sievietēm tiek liegtas tiesību īstenošanas iespējas tāpēc, ka netiek atzīts iepriekšējas ar dzimumu saistītas sievietēm nelabvēlīgas situācijas pastāvēšanas fakts un tas, ka sievietes joprojām saskaras ar nevienlīdzību. Šādos apstākļos īpašu pasākumu īstenošana esot pieļaujama.

Stambulas konvencijas 4. panta 4. punkts neprasot veikt speciālus pasākumus, kas attiecas vienīgi uz sievietēm, bet gan nosakot, ka tad, ja valsts īsteno īpašus pasākumus sieviešu aizsardzībai no vardarbības, citstarp no vardarbības ģimenē, šādi pasākumi nav uzskatāmi par diskriminējošiem. Šīs normas piemērošanas rezultātā tikšot panākta faktiskās sieviešu un vīriešu nevienlīdzības novēršana, bet nekādā gadījumā netikšot atcelta vienlīdzība likuma priekšā, leģitimējot vīriešu diskrimināciju uz dzimuma pamata.

Ministru kabinets vērš uzmanību arī uz to, ka konkrētajā gadījumā nepieciešamie pasākumi esot īstenojami līdz Stambulas konvencijas mērķu sasniegšanai, jo no tā brīža zūdot gan faktiskais, gan tiesiskais pamats turpmāku pasākumu veikšanai.

5.3. Stambulas konvencijas 14. pantā paredzētie pasākumi atbilstot Satversmes 112. pantā ietvertajām tiesībām uz izglītību. Proti, Stambulas konvencijas 14. panta mērķis esot panākt to, ka ar izglītības sistēmas palīdzību tiek veicināta izpratne par vīriešu un sieviešu līdztiesību, savstarpējo cieņu, no vardarbības brīvām savstarpējām attiecībām, par dzimtes lomām, kas nav padarītas par stereotipiem, tiesībām uz personīgo integritāti, vardarbību pret sievietēm un vardarbību ģimenē un nepieciešamību to izskaust. Turklāt šī norma neierobežojot vecāku tiesības izglītēt viņu bērnus atbilstoši savai reliģiskajai vai filozofiskajai pārliecībai.

Bērnu uzvedības modeļi veidojoties jau agrā bērnībā un tiek nodoti no paaudzes paaudzē. Tomēr dažkārt sabiedrībā pastāvošās tradīcijas, paražas un ieradumi esot pretrunā ar meiteņu un sieviešu interesēm un tiesībām un pakļaujot viņas vardarbības riskam. Izglītība, ko bērni saņem skolā, būtiski ietekmējot to, kā viņi domā un uztver paši sevi un kā viņi uzvedas attiecībās ar cita dzimuma cilvēkiem. Tāpēc neesot pieļaujama izglītības satura papildināšana ar jebko, kas varētu novest pie tā, ka bērni sāktu pret sievietēm vērstu diskrimināciju un vardarbību uzskatīt par pieņemamu.

6. Pieaicinātā persona – tiesībsargs – pievienojas Ministru kabineta atbildes rakstā izteiktajiem apsvērumiem un uzskata, ka Stambulas konvencijas 3. panta „c” punkts, 4. panta 3. punkts un 12. panta 1. punkts atbilst Satversmes ievadam, 1., 99. un 110. pantam, Stambulas konvencijas 4. panta 4. punkts atbilst Satversmes 91. pantam, bet Stambulas konvencijas 14. pants – Satversmes 112. pantam.

6.1. Tiesībsargs papildus norāda, ka Latvijā baznīca ir atdalīta no valsts. Politiskajā ideoloģijā valsts, nevis baznīca esot nozīmīgākais likumības, taisnības un cilvēka drošības garants, tādēļ neesot pieļaujams tas, ka reliģijā pozicionētais vīriešu un sieviešu lomu sadalījums un redzējums par viņu identitāti koriģētu sekulāras valsts konstitūcijā nostiprināto diskriminācijas aizlieguma un uzskatu daudzveidības aizsardzības tvērumu.

Stambulas konvencija neuzliekot dalībvalstīm pienākumu pārskatīt laulības un ģimenes jēdzienus. Pirmkārt, šāds mērķis Stambulas konvencijā neesot definēts. Otrkārt, jēdziens „laulība” jau esot definēts Satversmes 110. pantā, bet jēdziens „ģimene”, kas ir plašāks, aptverot arī tādas attiecības, kas nav balstītas laulībā. Abas minētās savienības valsts esot apņēmusies aizsargāt, tostarp nodrošinot aizsardzību pret vardarbību.

6.2. Dzimtes jēdziens esot neatņemama dzimumu diskriminācijas jēdziena daļa, jo lielākā daļa diskriminācijas gadījumu esot saistīti tieši ar sabiedrības izpratni par dzimumu sociālajām lomām. Tādējādi Satversmes 91. pants aptverot Stambulas konvencijā norādītos uz dzimumu un dzimti balstītas diskriminācijas aizliegumus.

Ar Stambulas konvenciju vīrieši netikšot nostādīti nelabvēlīgākā situācijā. Vardarbība ģimenē esot plaši izplatīta, un tā balstoties uz dziļi iesakņotiem stereotipiem par sievietes lomu ģimenē un atbilstību apkārtējo gaidām. Īpaši spilgtas šo stereotipu izpausmes esot bijušas novērojamas pēdējā gada laikā, pandēmijas apstākļos, kad sievietes ģimenē bija spiestas izturēt īpašu slodzi un nereti arī varmācību, ko pret tām īstenoja viņu partneri. Stambulas konvencijas 4. panta piemērošanas rezultātā tikšot novērsta vīriešu un sieviešu faktiskā nevienlīdzība.

6.3. Ietverot izglītības procesā jautājumus par cilvēkiem, kuri sevi neidentificē ar viņiem dzimšanas brīdī noteikto dzimumu, tiek nodrošināta kvalitatīva, uz bērna attīstību un labklājību vērsta izglītība. Dažādu personu grupu domas par šā jautājuma apgūšanu mācību procesa ietvaros varot būt pretējas, tomēr šādā gadījumā esot svarīgi izvērtēt, vai šāda pieeja, ievērojot bērna tiesību un interešu prioritātes principu, ilgtermiņā nāktu bērnam par labu.

Sabiedrības jauno paaudzi vajagot audzināt, skaidrojot cilvēktiesību būtību un cienpilna dialoga nepieciešamību arī konfliktu gadījumos. Šāda pieeja ilgtermiņā veicinot tādu harmonisku personu veidošanos, kuras ir spējīgas pieņemt un izprast atšķirīgo, un nodrošinot atšķirīgu personu grupu cienpilnu līdzaspastāvēšanu. Lai arī vecākiem ir tiesības audzināt savus bērnus pēc savas pārlicības, šīs tiesības

neesot absolūtas un tās vajagot samērot ar tiesībām uz informāciju un diskriminācijas aizliegumu.

7. Pieaicinātā persona – biedrība „Centrs MARTA” – norāda, ka vardarbība pret sievietēm un vardarbība ģimenē Latvijā ir izplatīta problēma.

Viena no pazīmēm, kas raksturo vardarbību pret sievietēm un vardarbību ģimenē, esot tās latentums, proti, upuri reti kad par notikušo ziņojot tiesībsardzības iestādēm. Turklāt trūkstot visaptverošas statistikas par vardarbību pret sievietēm un šis trūkums traucējot novērtēt vardarbības patieso apmēru un raksturu.

Iemesli, kuru dēļ vairumā gadījumu netiek ziņots par intīmā partnera varmācību, esot citstarp upura bezspēcības izjūta, bailes no stigmatizācijas un tā, ka tiks vainots tieši upuris, ticība mītiem par vardarbību, kā arī varmākas izteikti draudi, un tie nebūt neesot vienīgie iemesli. Latvijā pastāvot izteikta tolerance pret vardarbību, un šī tolerance esot saistīta ar nepietiekamo sabiedrības informētību jautājumos par vardarbību ģimenē. Turklāt upuri nereti nesagaidot tādu valsts un pašvaldības iestāžu rīcību, kas apmierinātu viņu primārās vajadzības – tūlītēju drošību un aizsardzību no atkārtotas vardarbības, speciālistu sniegtu atbalstu, kas mazinātu gūto fizisko un psiholoģisko traumu sekas, un iedrošinājumu uzsākt jaunu dzīvi – bez vardarbības.

Bērniem sasniedzot agrīnu pusaudža vecumu, viņi sākot uzņemt jaunas dzimumu lomas, bieži vien nostiprinot jau sociāli un kulturāli ierastās dzimumu normas. Šīs lomas ietekmējot pusaudžu un jauniešu pieņemtus lēmumus seksuālajās un citās savstarpējās attiecībās. Konkrētāk – dzimumu normām attiecībā tiklab uz meitenēm, kā arī zēniem esot būtiska ietekme uz priekšlaicīgu skolas pamešanu, nevēlamu grūtniecību, HIV un seksuāli transmisīvo infekciju risku, garīgās veselības problēmām un depresiju, iekļūšanu vardarbīgās attiecībās, cilvēktirdzniecības tīklos, narkotisko vielu lietošanu un pašnāvības risku.

8. Pieaicinātā persona – Lundas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes Dzimtes studiju departamenta vecākā lektore *PhD* Irina Šmita (*Irina Schmitt*)

– norāda, ka vardarbība ir globāla problēma, kas saistīta ar varu, nevienlīdzību, veselību, kapitālu, noziedzību un drošību, un būtisks dzimumu līdztiesības šķērslis.

8.1. „Dzimums”, „dzimte” un „dzimtes identitāte” esot savstarpēji nošķirami, bet mijiedarbīgi jēdzieni. Jēdziens „dzimums” attiecoties uz personas fizioloģiskajām iezīmēm, proti, hromosomālo un endokrinoloģisko uzbūvi, kā arī ķermeņa izskatu. Parastā atbilde uz jautājumu par dzimumu esot vai nu „sieviete”, vai „vīrietis”, taču vēstures, medicīnas, tiesību zinātnes un citās sociālo zinātņu jomās veiktie pētījumi norādot uz to, ka pastāv vairākas nepatoloģiskas cilvēka ķermeņa variācijas, kuras tiek dēvētas par starpdzimumu.

Dzimtes identitāte attiecoties uz sevis kā noteiktas dzimtes cilvēka apzināšanos, un šajā ziņā varot izšķirt, piemēram, sievietes, vīriešus un arī ārpus binārās identitātes esošas personas. Dzimtes identitāte veidojoties konkrētos sociālajos ietvaros, kas varot ietekmēt, piemēram, piekļuvi izglītībai un veselības aprūpei, līdzdalību apmaksātā darba tirgū, reproduktīvo darbu. Personas dzimtes identitāte varot nebūt saistīta ar šīs personas dzimumu tādā veidā, kā to sagaida sabiedrība, un fizioloģiskās īpašības nenosakot personas dzimtes identitāti.

Dzimte esot veids, kādā cilvēki izpauž savu dzimtes patību, dzimtes identitāti, un šādas izpausmes citstarp esot, piemēram, apģērbs, matu sakārtojums, uzvedība, balss modulācija. Dzimtes izpausmes izrietot no vietējās un reģionālās kultūras. Tas, kas vienā sociālajā kontekstā vai vēstures brīdī tiek uzskatīts par vīrišķīgu, citā laikā var tikt uztverts atšķirīgi.

Diferencēšana pēc dzimuma, dzimtes un dzimtes identitātes esot būtiska, jo ļaujot plašāk paraudzīties uz normatīvo dzimtes izpratni, kas daudzās sabiedrībās tiek uzskatīta par pašsaprotamu. Uzskats par šo pašsaprotamību bieži vien esot balstīts uz hierarhisku modeli, kurā privilēģijas tiek piešķirtas vīriešiem un tādējādi tiek iesakņota problemātiskā izpratne par to, ka vīriešu dominēšana pār sievietēm un vīriešu iesaistīšanās dažādu veidu vardarbības aktos esot dabiska. Turklāt šā uzskata dēļ sabiedrība varot atstāt novārtā tos cilvēkus, kuri veido attiecības ārpus

heteronormatīvā ietvara, un ignorēt cilvēku ar dzimtes variācijām, tostarp starpdzimuma un transdzimtes cilvēku, eksistenci.

8.2. Ar piederību pie kādas grupas saistītas vardarbības, piemēram, dzimtē balstītas vardarbības, cēloņi esot meklējami kādā no sociālajām hierarhijām, kurās atsevišķas cilvēku grupas tiek pozicionētas kā mazāk vērtīgas salīdzinājumā ar citām. Par šādām hierarhijām esot uzskatāma citstarp homofobija, transfobija, rasisms, vecuma, tostarp bērnu, diskriminācija, kā arī cilvēku ar nenormatīvām spējām, tostarp personu ar invaliditāti, diskriminācija. Dzimtē balstītas vardarbības gadījumā šādas hierarhijas veidojot sociāli konstruēta, bet empīriski nekorekta vīrišķības un sievišķības izpratne, atbilstoši kurai vīrieši esot spēcīgi, emocionāli neatkarīgi un intelektuāli pārāki par sievietēm, bet sievietes esot fiziski un intelektuāli vājas, gādīgas būtnes, kas prioritizē citu, nevis savas vajadzības.

Dzimtē balstīta vardarbība esot sastopama visās sabiedrības grupās un daļās, tomēr grūti mērāma un salīdzināma ar citiem sabiedrībā pastāvošiem vardarbības veidiem. Tas, kā cietušie atklāj savu vardarbības pieredzi, esot saistīts ar vardarbības konceptualizēšanu, piemēram, ar to, vai izvarošana laulībā vai bērnu fiziska sodīšana tiek uzskatīta par vardarbību, kā arī ar uzticēšanos valsts iestādēm un reālajām iespējām izkļūt no vardarbīgas situācijas, pamest darbavietu vai izbeigt attiecības. To ietekmējot arī sabiedrībā pastāvošie strukturālie stereotipi, piemēram, fiziskās vardarbības uzskatīšana par vīrišķības pazīmi.

8.3. Izglītība nevarot atrisināt visas problēmas, kas saistītas ar diskrimināciju un dzimtē balstītu vardarbību, tomēr tai varot būt svarīga loma, izskaidrojot sabiedrības centienus novērst diskrimināciju un ar dzimti un dzimtes identitāti saistītu vardarbību. Bērniem un jauniešiem vajagot zināt, ka viņiem ir tiesības netikt diskriminētiem un tiesības uz personas neaizskaramību, un iemācīties saskarsmē ar citiem cilvēkiem ievērot arī tiem piemītošās cilvēktiesības, neaizskaramību un cieņu, kā arī risināt konfliktus nevardarbīgā veidā.

8.4. Vardarbība pret sievietēm un dzimtē balstīta vardarbība ietekmējot valsts ilgtspēju. Proti, cilvēku savstarpējā vardarbība esot saistīta ar augstām personiskām un sociālajām izmaksām, ko prasa, piemēram, neatliekamā medicīniskā palīdzība, slimības atvaļinājumi, kā arī ilgtermiņa traumas un

darbspēju zudumi. Vardarbības novēršanai veicamie pasākumi, protams, visupirms esot vērsti pret smagu cilvēktiesību pārkāpumu, bet sociālajā aspektā – arī pret minētajām izmaksām. Turklāt sociālajās zinātnēs pastāvot viedoklis, ka pasākumi, kas vērsti uz dzimumu līdztiesības nostiprināšanu, var stabilizēt dzimstību.

9. Pieaicinātā persona – Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes docente *Dr. sc. comm. Marita Zitmane* – uzskata, ka vardarbība pret sievietēm Latvijā ir izplatīta problēma.

9.1. Nošķirums starp jēdzieniem „dzimums” un „dzimte” esot būtisks, lai varētu pilnībā izprast pret sievietēm vērstas vardarbības cēloņus, kā arī tādēļ, lai veiksmīgi strādātu situācijas uzlabošanas virzienā. Jēdziens „dzimums” esot balstīts uz bioloģisku raksturojumu, bet jēdziens „dzimte” kā laika gaitā mainīga sociāla konstrukcija esot veidots kulturāli un simboliski.

Dzimumi tiekot klasificēti pēc bioloģiskām pazīmēm. Dzimuma apzīmējums – vīrietis vai sieviete – tiekot noteikts pēc ārējām un iekšējām pazīmēm, piemēram, tādām kā dažādi orgāni un hromosomu raksturojums. Līdz triju gadu vecumam lielākā daļa bērnu jau apzinoties savu dzimumu. Savukārt dzimtes jēdziens tiekot apgūts socializācijas procesā, bērnam augot noteiktā sabiedrībā un kultūrā un apzinoties, kādas sociālās gaidas un prasības pret viņu kā konkrēta dzimuma pārstāvi tiek vērstas. Piemēram, jaunas meitenes, saprotot sabiedrības gaidas, nereti cenšoties būt nevis agresīvas, bet laipnas un pieklājīgas, turpretī zēnu savstarpējā agresija netiekot mazināta, piemēram, grūstīšanās un pat kaušanās tiekot uztverta kā daļa no rotaļas un spēlēšanās. Tā rezultātā gan zēni, gan meitenes iemācoties, ka būt agresīvam ir daļa no tā, ko nozīmē būt vīrietim.

Sabiedrība pašos pamatos priekšstatu par sievišķību un vīrišķību veidojot, balstoties uz tradicionālajām dzimtes lomām. Tradicionālās dzimtes lomas nosakot sievietes dzimti kā sievas un mātes lomu, pakārtojot sievieti dzīvei mājās un rūpēm par bērniem. Savukārt tradicionālā vīrišķība tiekot konstruēta, uzsverot racionalitāti, sāncensību, atlētismu, finansiālos panākumus, agresiju, emociju kontroli, kā arī heteroseksualitāti kā vīrietim obligāti piemītošas īpašības.

9.2. Latvijas sabiedrībā dominējot dzimtē balstīti stereotipi par sieviešu un vīriešu lomām ģimenē un publiskajā sfērā. Sabiedrības aptauju rezultātā atklātie vīrišķības un sievišķības vērtējumi norādot uz tradicionālo dzimtes lomu dominēšanu, kā arī saistot sievišķību ar emociju izrādīšanu, atkarību un pasivitāti, bet vīrišķību – ar dominēšanu, agresivitāti un emocionālo noslēgtību.

Atbildot uz jautājumu, kāpēc sabiedrības izpratnē dominē tradicionālās dzimtes lomas, vajagot ņemt vērā vēsturisko kontekstu. Padomju varas gados dzimumu vienlīdzība esot nivelēta, paredzot vīriešiem un sievietēm vienāda darba veikšanu publiskajā sfērā, bet saglabājot sievietes kā mātes lomu privātajā sfērā. Deviņdesmito gadu sākums, kad Latvijā strauji attīstījās pārmaiņu procesi, bijis arī nacionālisma kulminācijas laiks. Nacionālisma ideoloģija ietvērusi arī konkrētu ideju par dzimtes lomām, tostarp par sievietes uzdevumu uzskatot nacionālās kultūras saglabāšanu un nodošanu bērniem, tādējādi noniecinot sieviešu dalību ekonomikā un sabiedriskajā dzīvē un uzsverot šķietami dabisko mātes lomu nācijas dzīvē.

Lai gan mūsdienās pieaugusi sabiedrības izpratne par to, ka vardarbība pret sievietēm nav pieļaujama, tomēr sabiedrības apziņā esot nostiprinājusies aizspriedumaina attieksme, piemēram, viedoklis par to, ka vardarbību pret sievietēm bieži vien provocējot pašas cietušās. Pašreizējo situāciju būtiski ietekmējot arī sabiedrības augstā tolerance pret vardarbību.

9.3. Datus par to gadījumu skaitu, kad sievietes piedzīvojušas vardarbību, iegūt esot problemātiski, jo ne vienmēr par šādu vardarbību tiekot ziņots tiesību aizsardzības iestādēm un sociālo pakalpojumu vai veselības aprūpes pakalpojumu sniedzējiem. Iemesli, kuru dēļ cietušās neziņo par pārdzīvoto, varot būt, pirmkārt, strukturālas dabas, piemēram, neuzticēšanās valsts institūcijām, neinformētība par palīdzības iespējām, kā arī palīdzības fiziskā un ģeogrāfiskā nepieejamība. Otrkārt, tie varot būt sabiedrībā valdošie priekšstati, piemēram, par to, ka vardarbību pret sievietēm bieži provocējot pašas cietušās, ka apgalvojumi par notikušu vardarbību vai izvarošanu bieži esot izdomāti vai pārspīlēti vai ka vardarbība ģimenē vispār esot privāta lieta, ar kuru vajagot tikt galā pašā ģimenē.

10. Pieaicinātā persona – Latvijas Universitātes Teoloģijas fakultātes profesors, Latvijas Zinātņu akadēmijas korespondētājloceklis *Dr. phil.* Valdis Tēraudkalns – uzskata, ka Stambulas konvencijā paredzētie dalībvalstu pienākumi nav pretrunā ar kristīgajām vērtībām.

Pēc Latvijas valsts dibināšanas praksē esot ievērota norma, ka Latvijā neeksistē valsts baznīca. Mūsdienu demokrātijas pilnvērtīgai funkcionēšanai esot būtiski tas, lai visi cilvēki neatkarīgi no viņu reliģiskajiem un citiem uzskatiem, neatkarīgi no tā, vai viņi ir vairākumā vai mazākumā, justos piederīgi savai valstij un netiktu diskriminēti. Valsts to varot panākt, nedodot priekšroku nevienai iedzīvotāju grupai un tās viedoklim. Praksē tas nozīmējot, ka valsts nejaucas reliģiju praktizējošu cilvēku privātajā dzīvē un reliģisko organizāciju darbībā, ciktāl tajā tiek ievērotas tiesību normas, un ka reliģisko organizāciju teoloģiskie pieņēmumi nevar būt obligāti visiem.

Mūsdienās jēdziens „kristīgās vērtības” bieži tiek ideologizēts, tās saistot ar vienu, proti, konservatīvu pozīciju, piemēram, verdzības, rasisma un dzimumu līdztiesības jautājumos, tomēr šī pozīcija esot tikai viena no daudzajām pozīcijām plašajā kristietības ietvaros sastopamo uzskatu spektrā. Turklāt specifiski kristīgu vērtību nemaz neesot, jo vērtības, kas ir nozīmīgas kristietībā, tostarp mīlestība, līdzietība, cilvēka cieņa un taisnīgums, atbalstot arī sekulārie humānisti un citu reliģiju piekritēji. Tās, lai arī dažādos kontekstos atšķirīgi saprastas, esot daļa no vispārcilvēciskajām vērtībām. Atsauce uz kristīgajām vērtībām Satversmē apliecinot Latvijas piederību Eiropas kultūrtelpai.

Cilvēka cieņa esot kristīgajā teoloģijā akcentēta vērtība. Vardarbība pret sievietēm un vardarbība ģimenē kristietībā netiekot atbalstīta. Mūsdienās pašas kristīgās konfesijas esot aktualizējušas jautājumu par vardarbību un noziegumiem pret citstarp nepilngadīgajiem ticīgo, arī garīdznieku, vidē. Stambulas konvencija neesot pretrunā ar šiem centieniem.

11. Pieaicinātā persona – Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes docents *Dr. phil.* Artis Svece – uzskata, ka Satversmes ievadā minētās vērtības nav uzskatāmas par juridiski saistošiem priekšrakstiem.

Neesot tāda pašsaprotama un vispārpieņemta saraksta, kurā būtu uzskaitītas Satversmes ievada piektajā rindkopā minētās latviešu un lībiešu tradīcijas, kā arī vispārcilvēciskās un kristīgās vērtības. Ja par kristīgām vērtībām atzītu jebkuru abstraktu konceptu, piemēram, mīlestību, līdzietību vai taisnīgumu, tādā interpretācijā, kāda kristietības vēsturē ir pastāvējusi, vai jebkuru vērtību kopumu, ko kristieši kādā laika posmā vai ģeogrāfiskā areālā ir aizstāvējuši, tad šīs vērtības varot nonākt cita ar citu pretrunā.

Lai nodrošinātu to, ka Satversmē nav iekšēju pretrunu, Satversmes ievadā minētās vērtības nevarot uzskatīt par tādām, kuras noteiktu to, kas Latvijas valstī ir vai nav pieļaujams. Atsaukšanās uz kristīgajām vērtībām konkrētajā Satversmes teksta daļā esot interpretējama drīzāk kā aicinājums apzināties Latvijas vēsturi, tai skaitā vērtību mantojumu.

Latvijas valsts neesot veidojusies tukšā vietā, un tās sabiedrību vienojot ne tikai praktisks izdevīgums vai nejauša atrašanās noteiktā teritorijā. Identitātes un piederības apziņa esot viens no faktoriem, kas nosaka pilsoņu lojalitāti valstij un sabiedrības pastāvēšanu ilgtermiņā. Identitāti veidojot citstarp arī pagātnes, tai skaitā sabiedrības kopīgās vēstures, apzināšanās.

Kristietība, tāpat kā pirmskristīgā kultūra Latvijā un Eiropā, apgaismības idejas, Eiropas modernitāte un citas idejas esot daļa no Latvijas vēstures, un šis kultūras mantojums vēl aizvien ietekmējot daudzu Latvijas pilsoņu pasaules skatījumu. Domājot par Latvijas šodienas un nākotnes sabiedrību, no šā mantojuma nevajagot vairīties. Satversmes ievads norādot koordinātas, kas iezīmējot vēstures gaitā veidojušos telpu sabiedrības lēmumu pieņemšanai, nevis sliedes, kuras kādreiz kāds būtu uzlicis un pa kurām nu sabiedrībai būtu jābrauc par spīti tam, ka katra sliede ved uz savu pusi.

Doma, ka papildus dzimumam pastāv arī dzimte, neesot ne kontroversiāla, ne ideoloģiska. Vēsturiski sabiedrības, kurās dominējuši vīrieši, esot centušās kā dabiskas pozicionēt tādas sociālās normas, kas sievietēm piedēvējušas noteiktu rīcību vai īpašības. Daudzi stereotipi par to, kādai jābūt sievietei vai vīrietim, esot veidojušies sociāli, un tos visus neesot iespējams skaidrot ar iedzimtību.

12. Pieaicinātā persona – Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes lektors Mg. iur. Māris Lejnīks – norāda, ka situācijās, kad sievietes un vīrieši saistībā ar vardarbību ģimenē atrodas atšķirīgos apstākļos, no diskriminācijas aizlieguma viedokļa ir nepieciešama atšķirīga attieksme.

Stambulas konvencijas 3. panta „c” punkts konvencijas dalībvalstīm neuzliekot konkrētus pienākumus, bet definējot jēdzienu „dzimte”, lai tas tiktu pareizi saprasts tikai un vienīgi konvencijas turpmāko pantu pareizai piemērošanai un šīs konvencijas mērķu sasniegšanai. Šī definīcija neuzliekot pienākumu izmantot konvencijā lietotā jēdziena „dzimte” izpratni ārpus šīs konvencijas piemērošanas sfēras.

Stambulas konvencijas 4. panta 3. punktā dalībvalstīm esot noteikts pienākums sasniegt konkrētu mērķi – nepieļaut diskrimināciju. Katra dalībvalsts esot tiesīga izvēlēties šā mērķa sasniegšanas līdzekļus, kas varot ietvert gan atbilstošu normu iestrādāšanu nacionālajos tiesību aktos, gan konkrētu rīcības plānu izstrādi valsts pārvaldes līmenī, šo plānu īstenošanu un izpildes kontroli.

Stambulas konvencijas 12. panta 1. punkts neuzliekot tās dalībvalstīm pienākumu sasniegt specifiskus rezultātus, bet nosakot rīcības modeli – pielikt saprātīgas pūles noteiktu aizspriedumu, paražu un tradīciju izskaušanai.

Stambulas konvencijas 14. pants paredzot, ka ikvienai dalībvalstij atbilstoši tajā esošajai situācijai jāizvērtē nepieciešamība ieviest konkrētus uzlabojumus izglītības programmās un, ja nepieciešams, atbilstoši konvencijas mērķim tos arī ieviest. Konkrētu darbību veikšana esot atkarīga no katras dalībvalsts situācijas un izglītības sistēmas organizācijas īpatnībām.

Attiecībā uz vardarbību ģimenē esot skaidrs, ka absolūtajā vairumā šādu gadījumu vardarbības upuri ir tieši sievietes. Ja ģimenēs notiekošas vardarbības upuru vidū sieviešu ir daudz vairāk nekā vīriešu, tas nozīmējot, ka šajā ziņā vīrieši un sievietes atrodas atšķirīgā situācijā, kas no diskriminācijas aizlieguma viedokļa pieļauj un pat prasa atšķirīgu attieksmi.

Secinājumu daļa

I

13. Pieteikuma iesniedzējs lūdz Satversmes tiesu izvērtēt Stambulas konvencijas 3. panta „c” punkta, 4. panta 3. punkta un 12. panta 1. punkta atbilstību Satversmes ievadam un 1. pantam, kā arī 99. un 110. pantam.

13.1. Pieteikuma iesniedzējs pēc būtības uzskata, ka Stambulas konvencijas 3. panta „c” punkts, 4. panta 3. punkts un 12. panta 1. punkts neatbilst Satversmei, jo prasot mainīt domāšanu un attieksmi pret personām, kas sevi neidentificē ar tām dzimšanas brīdī noteikto dzimumu. Proti, minētās Stambulas konvencijas normas neatbilstot Satversmei kā vienots regulējums.

Līdz ar to Satversmes tiesai jāpārbauda, vai minētās Stambulas konvencijas normas var atzīt par vienotu tiesisko regulējumu.

13.1.1. Atbilstoši Vīnes konvencijas par starptautisko līgumu tiesībām (turpmāk – Vīnes konvencija) 6. pantam katrai valstij ir tiesībspēja slēgt līgumus. Ievērojot Vīnes konvencijas 11. pantā noteikto, valsts piekrišana līguma saistošajam raksturam var būt izteikta ar parakstīšanu, līgumu sastādošu dokumentu apmaiņu, ratifikāciju, pieņemšanu, apstiprināšanu vai pievienošanu vai jebkādā citā veidā, par kuru ir vienošanās. Tas, kurš no minētajiem piekrišanas veidiem ir piemērojams attiecībā uz konkrētu līgumu, saskaņā ar Vīnes konvencijas 12.–15. pantu ir atkarīgs citstarp no tā, kādu piekrišanas veidu paredz attiecīgais līgums.

No Stambulas konvencijas 75. panta izriet, ka Stambulas konvenciju var parakstīt Eiropas Padomes dalībvalstis, valstis, kas nav Eiropas Padomes dalībvalstis, bet ir piedalījušās šīs konvencijas izstrādāšanā, un Eiropas Savienība, taču šī konvencija stājas spēkā tikai pēc tās ratifikācijas, pieņemšanas vai apstiprināšanas. Tā kā izskatāmajā lietā Satversmes tiesa vērtē Stambulas konvencijas normu atbilstību Satversmei, bet Stambulas konvencija vēl nav apstiprināta Saeimā, Satversmes tiesai jāpārbauda, vai Latvija Stambulas konvenciju ir parakstījusi atbilstoši Vīnes konvencijas un likuma „Par Latvijas Republikas starptautiskajiem līgumiem” prasībām.

Satversmes tiesai nav šaubu par to, ka konkrētajā gadījumā Ministru kabinetam bija tiesības pieņemt lēmumu par Stambulas konvencijas parakstīšanu.

Saskaņā ar Vīnes konvencijas 7. panta 1. punktu persona tiek uzskatīta par valsti pārstāvošu nolūkā izteikt valsts piekrišanu līguma saistošajam raksturam, ja persona uzrāda attiecīgās valsts pilnvaras vai no attiecīgo valstu prakses vai no citiem apstākļiem izriet, ka to nolūks bijis uzskatīt šo personu kā valsti pārstāvošu, nepieprasot pilnvaras. Savukārt likuma „Par Latvijas Republikas starptautiskajiem līgumiem” 6. panta otrā daļa nosaka: ja lēmumu par starptautiskā līguma noslēgšanu pieņem Ministru kabinets, pilnvaru sarunu vešanai un līguma parakstīšanai izsniedz ar Ministru kabineta lēmumu. Ievērojot minēto, Ministru kabineta 2016. gada 10. maija sēdē tika nolemts pilnvarot labklājības ministru parakstīt Stambulas konvenciju. Tātad labklājības ministram bija tiesības Latvijas vārdā parakstīt Stambulas konvenciju.

Tādējādi Latvija ir parakstījusi Stambulas konvenciju atbilstoši Vīnes konvencijā un likumā „Par Latvijas Republikas starptautiskajiem līgumiem” noteiktajām prasībām.

13.1.2. Starptautisko līgumu iztulkošanas noteikumi ir ietverti Vīnes konvencijā. Atbilstoši Vīnes konvencijas 31. panta 1. punktam starptautisks līgums tulkojams godprātīgi saskaņā ar parasto nozīmi, kāda piešķirama līguma noteikumiem kopumā un atbilstoši tā objektam un mērķim. Savukārt saskaņā ar minētā panta 2. un 3. punktu līguma iztulkošanas nolūkā līdz ar tekstu, ieskaitot preambulu un pielikumu, izmantojamas citstarp līguma dalībnieku vienošanās, kas saistītas ar līguma noslēgšanu, piemērošanu un iztulkošanu. Turklāt Vīnes konvencijas 32. pants noteic, ka var izmantot papildu iztulkošanas paņēmienus, tostarp līguma sagatavošanas materiālus un līguma noslēgšanas apstākļus, lai apstiprinātu nozīmi, kas izriet no 31. panta piemērošanas, vai lai noteiktu nozīmi, kad iztulkošana saskaņā ar 31. pantu piešķir nozīmei divdomīgumu vai neskaidrību vai noved pie rezultāta, kas ir klaji absurds vai nesaprātīgs.

Tādējādi arī izskatāmajā lietā, iztulkojot Stambulas konvencijas normas, Satversmes tiesa ņems vērā gan Stambulas konvencijas objektu un mērķi, gan tās attiecīgo normu tekstu. Turklāt Stambulas konvencijas normu iztulkošanā, ievērojot

Vīnes konvencijas 32. pantā noteikto, kā papildlīdzeklis attiecīgajā gadījumā izmantojams arī ar Stambulas konvenciju vienlaikus pieņemtais tās paskaidrojošais ziņojums, kas ir atzīstams par Stambulas konvencijas sagatavošanas materiālu.

13.1.3. Starptautisko tiesību praksē ir atzīts, ka starptautiska līguma objekta un mērķa noteikšanā labā ticībā jāņem vērā citstarp attiecīgā līguma nosaukums, ievads, līguma pamattekstā postulētais attiecīgā līguma mērķis, kā arī līguma sagatavošanas materiāli un tā saturs un būtība kopumā (*sk.: United Nations. Report of the International Law Commission. Sixty-third session. New York: United Nations, 2011, pp. 360–361*).

No Stambulas konvencijas nosaukuma izriet, ka tā ir paredzēta vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanai un apkarošanai. Savukārt Stambulas konvencijas ievadā noteikts, ka konvencijas dalībvalstis nosoda jebkādu vardarbību pret sievietēm un vardarbību ģimenē, atzīst, ka galvenais veids, kā novērst vardarbību pret sievietēm, ir sieviešu un vīriešu līdztiesības juridiska un faktiskā īstenošana, atzīst, ka vardarbība pret sievietēm liecina par vēsturiski izveidojušos nevienlīdzību starp sievietēm un vīriešiem, atzīst, ka ar vardarbību pret sievietēm viņas tiek nostādītas pakārtotā stāvoklī, atzīst, ka sievietes un meitenes bieži tiek pakļautas dažādiem nopietniem vardarbības veidiem un tas ir būtisks cilvēktiesību pārkāpums un galvenais šķērslis dzimumu līdztiesībai, atzīst, ka sievietes un meitenes ir pakļautas lielākam dzimtē balstītas vardarbības riskam nekā vīrieši, atzīst, ka vardarbība ģimenē nesamērīgi skar sievietes, taču arī vīrieši var kļūt par upuriem, atzīst, ka bērni ir vardarbības ģimenē upuri un liecinieki, kā arī tiecas izveidot Eiropu, kurā nebūtu vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē.

Stambulas konvencijas mērķi ir definēti tās 1. panta 1. punktā. Tie ir šādi:

1) aizsargāt sievietes no jebkādas vardarbības un novērst vardarbību pret sievietēm un vardarbību ģimenē, sodīt par to un to izskaust;

2) sekmēt jebkādas vardarbības pret sievietēm izskaušanu un veicināt sieviešu un vīriešu faktisku līdztiesību, tostarp nodrošinot sieviešu tiesību un iespēju paplašināšanu;

3) izstrādāt visaptverošu sistēmu, politiku un pasākumus, lai aizsargātu visus upurus, kas cietuši no vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē, un palīdzētu šādas vardarbības upuriem;

4) veicināt starptautisku sadarbību, lai izskaustu vardarbību pret sievietēm un vardarbību ģimenē;

5) nodrošināt atbalstu un palīdzību organizācijām un tiesībaizsardzības institūcijām, lai tās varētu efektīvi sadarboties, izmantojot vienotu pieeju vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē izskaušanai.

Stambulas konvencijas objekta un mērķa noskaidrošanā jāņem vērā arī tās materiālā darbības joma. Proti, Stambulas konvencija atbilstoši tās 2. panta 1. punktam ir piemērojama attiecībā uz jebkāda veida vardarbību pret sievietēm, tostarp vardarbību ģimenē, kas sievietes ietekmē nesamērīgi. Savukārt Stambulas konvencijas 2. panta 2. punktā dalībvalstis tiek aicinātas konvenciju piemērot visiem vardarbības ģimenē upuriem. Tādējādi Stambulas konvencija tās dalībvalstīm paredz pienākumus tieši sieviešu aizsardzībai no vardarbības, tostarp vardarbības ģimenē. Lēmums par to, vai Stambulas konvencijā paredzētos pasākumus attiecināt uz citiem vardarbības ģimenē upuriem, ir jāpieņem konkrētajai dalībvalstij (*sk. arī: Council of Europe. Explanatory Report to the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, para. 37*).

Apkopojot iepriekš izklāstīto, Satversmes tiesa secina, ka Stambulas konvencijas objekts un mērķis ir vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē izskaušana, tādējādi veicinot dzimumu līdztiesību. Līdz ar to arī visi ar Stambulas konvenciju dalībvalstīm uzliktie pienākumi attiecas vienīgi uz Stambulas konvencijas piemērošanas jomu atbilstoši tās objektam un mērķim – jautājumiem par vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē izskaušanu.

13.1.4. Stambulas konvencijas 12. panta 1. punkts paredz konvencijas dalībvalstu pienākumu veikt visus vajadzīgos pasākumus, lai veicinātu izmaiņas sociālās vides un kultūras noteiktajos sieviešu un vīriešu uzvedības modeļos nolūkā izskaust aizspriedumus, paražas, tradīcijas un jebkādu citu praksi, kuras pamatā ir ideja par sieviešu nepilnvērtību vai par sieviešu un vīriešu lomām, kas padarītas par

stereotipiem. Šīs normas mērķis, apzinoties vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē izskaušanu kā Stambulas konvencijas objektu un mērķi, ir veicināt izmaiņas domāšanā un attieksmē, lai mazinātu dzimtē balstītu vardarbību, kas rodas tieši šajā normā minēto uzvedības modeļu dēļ (*sk. arī: Council of Europe. Explanatory Report to the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, paras. 84–85*). Stambulas konvencijas 4. panta 3. punkts nosaka konvencijas dalībvalstīm diskriminācijas aizliegumu konvencijā ietvertu pienākumu izpildē citstarp uz dzimuma, dzimtes un dzimtes identitātes pamata. Proti, Stambulas konvencija tajā ietvertu pienākumu izpildē aizliedz diskriminēt arī personas, kuras sevi neidentificē ar tām dzimšanas brīdī noteikto dzimumu. Savukārt Stambulas konvencijas 3. panta „c” punktā ir skaidrots jēdziens „dzimte”, ar to saprotot sociālās lomas, uzvedību, nodarbes un īpašības, ko konkrēta sabiedrība uzskata par atbilstošām sievietēm un vīriešiem. Par šīs normas saturu lietas materiālos rodami atšķirīgi viedokļi (*sk. lietas materiālu 1. sēj. 4., 53.-54., 90.-95. lp.*). Tādēļ šīs normas satura noskaidrošanā izmantojams Stambulas konvencijas paskaidrojošais ziņojums. Proti, jēdziens „dzimte” Stambulas konvencijā iekļauts, lai skaidrotu to, ka atsevišķas sociālās lomas vai stereotipi vairo nevēlamas un kaitīgas situācijas, kā arī noved pie tā, ka vardarbība pret sievietēm tiek uzskatīta par pieņemamu. Ar šo jēdzienu nav paredzēts aizstāt jēdzienus „vīrietis” un „sieviete” (*sk.: Council of Europe. Explanatory Report to the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, para. 43*).

Satversmes tiesa atzīst, ka Stambulas konvencijas 12. panta 1. punktā paredzētā pienākuma izpildē konvencijas dalībvalstīm atbilstoši Stambulas konvencijas 4. panta 3. punktam ir aizliegts pieļaut diskrimināciju citstarp uz dzimtes identitātes un dzimtes pamata. Jēdziena „dzimte” saturs ir izskaidrots Stambulas konvencijas 3. panta „c” punktā. Tādējādi minētās Stambulas konvencijas normas paredz valsts pienākumu veicināt izmaiņas domāšanā un attieksmē, nediskriminējot citstarp tās personas, kuras sevi neidentificē ar tām dzimšanas brīdī noteikto dzimumu. Ievērojot pieteikumā paustā prasījuma būtību, Stambulas konvencijas 3. panta „c” punkts, 4. panta 3. punkts un 12. panta

1. punkts (turpmāk – apstrīdētais regulējums) ir atzīstami par savstarpēji cieši saistītiem, tādēļ tie izskatāmajā lietā nevar tikt aplūkoti atrauti cits no cita.

Līdz ar to apstrīdētais regulējums ir vērtējams kā vienots tiesiskais regulējums.

13.2. Gadījumos, kad tiek apstrīdēta tiesiska regulējuma atbilstība vairākām Satversmes normām, Satversmes tiesai jānosaka efektīvākā pieeja šīs atbilstības vērtēšanai (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2020. gada 28. septembra sprieduma lietā Nr. 2019-37-0103 14. punktu*).

Pieteikuma iesniedzējs uzskata, ka apstrīdētais regulējums uzliktu Latvijai pienākumu veicināt sabiedrības domāšanas un attieksmes maiņu attiecībā uz personām, kuras sevi neidentificē ar tām dzimšanas brīdī noteikto dzimumu. Tas būtu pretrunā ar Latvijas konstitucionālo identitāti, kuru aptverot Satversmes 1. pants un kuras satura atklāšanā esot izmantojamas Satversmes ievadā minētās vērtības: ģimene un kristīgās vērtības. Savukārt ar to, ka apstrīdētais regulējums paredz domāšanas un attieksmes maiņu, tiekot pārkāptas Satversmes 99. pantā ietvertās tiesības uz domas un apziņas brīvību. Turklāt apstrīdētajā regulējumā noteiktais pienākums veicināt domāšanas un attieksmes maiņu apdraudot izpratni par ģimeni, kuru veido bērns un viņa māte un tēvs, tādēļ esot pretrunā ar Satversmes 110. pantu.

Tā kā prasījums par apstrīdētā regulējuma atbilstību Satversmes ievadam un 1. pantam ir saistīts ar vieniem un tiem pašiem Pieteikuma iesniedzēja apsvērumiem par Latvijas konstitucionālo identitāti, apstrīdētā regulējuma atbilstība Satversmes ievadam un 1. pantam ir vērtējama to kopsakarā. Ņemot vērā lietas faktiskos apstākļus un Pieteikuma iesniedzēja argumentus par apstrīdētā regulējuma iespējamo neatbilstību Satversmei, Satversmes tiesa visupirms vērtēs tā atbilstību Satversmes ievadam kopsakarā ar 1. pantu, savukārt pēc tam izvērtēs apstrīdētā regulējuma atbilstību attiecīgi Satversmes 99. pantam un 110. pantam.

14. Pieteikuma iesniedzējs lūdz Satversmes tiesu izvērtēt apstrīdētā regulējuma atbilstību Satversmes ievadam un Satversmes 1. pantam.

Pieteikuma iesniedzējs pēc būtības uzskata, ka no Satversmes ievada kopsakarā ar tās 1. pantu izriet valsts pienākums aizsargāt citstarp to Latvijas valsts konstitucionālās identitātes daļu, kuru raksturo kristīgās vērtības un postulāts, ka ģimene ir saliedētas sabiedrības pamats. Satversmes ievadā minētās kristīgās vērtības un postulāts, ka ģimene ir saliedētas sabiedrības pamats, esot Latvijas konstitucionālo identitāti veidojoši elementi. Šie elementi to kopsakarā prasot aizsargāt tādu ģimeni, kuru veido bērns un viņa māte un tēvs. Sekmējot domāšanas un attieksmes maiņu attiecībā uz kristīgajām vērtībām un iepriekš minēto izpratni par ģimeni, jo īpaši to, ka persona drīkst sevi identificēt tikai ar tai dzimšanas brīdī noteikto dzimumu, tiktu grozīta Latvijas konstitucionālā identitāte.

Savukārt Ministru kabinets norāda, ka apstrīdētais regulējums neskar Satversmes ievadu un 1. pantu. Turklāt Satversmes ievadā minētās kristīgās vērtības un postulātu, ka ģimene ir saliedētas sabiedrības pamats, nevarot interpretēt tādā veidā, kas nepieļauj demokrātiskas tiesiskas valsts centienus novērst un izskaust cilvēktiesību pārkāpumus.

14.1. Ikvienu valsti raksturo tās konstitucionālā identitāte, kas palīdz to nošķirt no citām valstīm. Identitātes, tostarp konstitucionālās identitātes, veidošanās ir ilgs process, kas atkarīgs no vēsturiskiem apstākļiem (*sk.: Osipova S. Nācija, valoda, tiesiska valsts: ceļā uz rītdienu. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2020, 27. lpp.; Jacobsohn G. J. Constitutional Identity. The Review of Politics. 2006, Vol. 68, No. 3, p. 363*). No tā savukārt izriet, ka konstitucionālā identitāte nav statiska.

Konstitucionālā identitāte aptver konkrētu valsti raksturojošo valststiesisko identitāti un valsts iekārtas identitāti. Tā atbild gan uz jautājumu par to, kāda ir konkrētā valsts, proti, atspoguļo klasiskos starptautiskajās tiesībās atzītos konstitutīvos valsts elementus – teritoriju, tautu un suverēnu valsts varu –, gan uz jautājumu par to, kāda ir konkrētās valsts iekārta. Atspoguļojot valsts teritoriju, tautu un valsts varu konstitūcijā, tiek ņemti vērā tādi ārpusjuridiski faktori kā vēsture, politika, nacionālie, kultūras un citi faktori, kas identificē attiecīgo valsti. Savukārt konkrētās valsts iekārtas identitāti nosaka šo valsts iekārtu raksturojošie vispārējie tiesību virsprincipi. Tātad konstitucionālā identitāte ir saturiski ietilpīgs, plašs fenomens, kas sastāv no pēc savas dabas atšķirīgiem elementiem, no kuriem

tikai daļa ir vispārsaistošas tiesību normas. Tādi, piemēram, ir Latvijas valsts iekārtas identitāti noteicošie demokrātijas, tiesiskuma, nacionālas un sociāli atbildīgas valsts virsprincipi. Savukārt konstitūcijā ietvertās norādes citstarp uz valsts un nācijas vēsturi, tradīcijām, valsts dibināšanas apstākļiem, valsts mērķiem vai citiem elementiem, kas no konstitucionālo tiesību viedokļa palīdz atpazīt konkrēto valsti, piešķirt tai specifisku jēgu, to raksturot, ir konkrētās valsts pamatā esošās valsts identitātes elementi (*sal. sk.: Konstitucionālo tiesību komisija. Viedoklis par Latvijas valsts konstitucionālajiem pamatiem un neaizskaramo Satversmes kodolu. 2012. gada 17. septembris, 79., 95., 104. un 105. sadaļa*). Šie elementi ietver norādes gan uz konkrētās valsts tiesību principiem, gan uz vērtībām, kas noteica šīs valsts konstitucionālās identitātes veidošanās ceļu un tomēr pašas par sevi nav vispārsaistošas tiesību normas.

14.2. Daļa no Latvijas konstitucionālās identitātes ir ietverta Satversmes 1. pantā un ievadā.

Satversmes 1. pants noteic, ka Latvija ir neatkarīga demokrātiska republika. Savukārt Satversmes ievadā citstarp minēts, ka Latvijas identitāti Eiropas kultūrtelpā kopš senlaikiem veido latviešu un lībiešu tradīcijas, latviskā dzīvesziņa, latviešu valoda, vispārcilvēciskās un kristīgās vērtības. Uzticība Latvijai, latviešu valoda kā vienīgā valsts valoda, brīvība, vienlīdzība, solidaritāte, taisnīgums, godīgums, darba tikums un ģimene ir saliedētas sabiedrības pamats. Šīs atziņas raksturo Latvijas tautas kultūras identitātes saknes – šī identitāte sakņojas gan latviskajās tradīcijās un dzīvesziņā, gan vispārcilvēciskajās vērtībās, kas cēlušās no apgaismības idejām, gan visu Eiropas kultūrtelpu ietekmējušās kristīgajās vērtībās. Kristīgo vērtību pieminēšana ir atsauce nevis uz reliģiju, bet gan piederību Eiropas vai Rietumu civilizācijai. Savukārt atsauce uz ģimeni nozīmē to, ka šāda sociālās dzīves forma ir morāli un tiesiski atzīstama (*sk. arī 11. Saeimai iesniegtā likumprojekta Nr. 1075/Lp11 „Grozījums Latvijas Republikas Satversmē” anotāciju; Balodis R. Komentārs Latvijas Republikas Satversmes ievadam. Grām.: Balodis R. (red.) Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Ievads. I nodaļa. Vispārējie noteikumi. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2014, 131.–132. lpp.*).

Apspriežot Satversmes ievadu Saeimā, tika norādīts, ka tas iezīmē Latvijas valsts pamatus, taču atšķirībā no Satversmes pamatdaļas nesatur konkrētu tiesisku regulējumu (*sk. 11. Saeimas 2014. gada 5. jūnija sēdes stenogrammu*). Tas gan nenozīmē, ka Satversmes ievadā nevarētu būt ietverti vispārējie tiesību principi. Tādējādi Satversmes ievads ir tiesību normu un vērtību kopums, no kura valstij izriet noteikti konstitucionāli pienākumi (*sk.: Balodis R. Komentārs Latvijas Republikas Satversmes ievadam. Grām.: Balodis R. (red.) Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Ievads. I nodaļa. Vispārējie noteikumi. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2014, 93. lpp.*). Starp Satversmes ievadā atspoguļotajām vērtībām, tostarp kristīgajām un vispārcilvēciskajām vērtībām un latvisko dzīvesziņu, un Satversmē ietvertajiem vispārējiem tiesību principiem jānodrošina harmonija, ievērojot Latvijas suverēna – tautas – gribu dzīvot demokrātiskā tiesiskā valstī.

Gan kristīgās vērtības, gan postulāts, ka ģimene ir saliedētas sabiedrības pamats, ir vieni no Latvijas konstitucionālo identitāti veidojošajiem elementiem, kuri palīdz identificēt Latvijas valsti. Šie elementi ir ārpusjuridiski faktori, kas izriet no vēsturiskiem un socioloģiskiem faktiem un atspoguļo vērtības, tomēr paši par sevi nav vispārsaistošas tiesību normas. Tas nozīmē, ka prasījums par apstrīdētā regulējuma atbilstību kristīgajām vērtībām un postulātam par to, ka ģimene ir saliedētas sabiedrības pamats, nav prasījums par apstrīdētā regulējuma atbilstību augstāka juridiska spēka tiesību normām.

14.3. Atbilstoši Satversmes tiesas likuma 16. panta 2. punktam Satversmes tiesa izskata lietas par Latvijas parakstīto vai noslēgto starptautisko līgumu (arī līdz attiecīgo līgumu apstiprināšanai Saeimā) atbilstību Satversmei. Proti, Satversmes tiesas kompetencē ietilpst lietas par Latvijas parakstīto vai noslēgto starptautisko līgumu (arī līdz attiecīgo līgumu apstiprināšanai Saeimā) atbilstību Satversmē ietvertajām tiesību normām. Tā kā Satversmes ievadā minētās kristīgās vērtības un postulāts, ka ģimene ir saliedētas sabiedrības pamats, nav vispārsaistošas tiesību normas, pieteikumā norādītais prasījums par apstrīdētā regulējuma atbilstību šiem Latvijas konstitucionālo identitāti veidojošajiem elementiem nav piekritīgs Satversmes tiesai.

Ņemot vērā iepriekš izklāstītos apsvērumus un pieteikumā ietvertā prasījuma būtību, Satversmes tiesa secina, ka lēmums par lietas ierosināšanu daļā par apstrīdētā regulējuma atbilstību Satversmes ievadam kopsakarā ar Satversmes 1. pantu neatbilst Satversmes tiesas likuma 20. panta piektās daļas 1. punktam un izskatāmajā lietā pastāv Satversmes tiesas likuma 29. panta pirmās daļas 3. punktā paredzētais pamats tiesvedības izbeigšanai.

Līdz ar to tiesvedība lietā daļā par apstrīdētā regulējuma atbilstību Satversmes ievadam kopsakarā ar Satversmes 1. pantu ir izbeidzama.

15. Pieteikuma iesniedzējs norāda, ka apstrīdētais regulējums neatbilst Satversmes 99. pantam.

Pieteikuma iesniedzējs pēc būtības uzskata, ka apstrīdētais regulējums uzliek valstij pienākumu veicināt domāšanas un attieksmes maiņu attiecībā uz to personu vienlīdzību, kuras sevi neidentificē ar tām dzimšanas brīdī noteikto dzimumu, un nepieciešamību šīs personas aizsargāt no vardarbības. Savukārt Ministru kabinets norāda, ka valsts pienākums veikt vispārīgus pasākumus sabiedrībā pastāvošo uzvedības modeļu grozīšanai ir attiecināms vienīgi uz Stambulas konvencijas ievadā definētajiem mērķiem un to īstenošanu, proti, vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanu, nevis kādas konkrētas ideoloģijas vai stereotipu uzspiešanu.

Lai izvērtētu apstrīdētā regulējuma atbilstību Satversmes 99. pantā ietvertajām tiesībām uz domas, apziņas un reliģiskās pārliecības brīvību, visupirms nepieciešams noskaidrot, vai apstrīdētais regulējums attiecīgās tiesības ierobežo.

15.1. Satversmes 99. pants nosaka: „Ikvienam ir tiesības uz domas, apziņas un reliģiskās pārliecības brīvību. Baznīca ir atdalīta no valsts.”

Satversmes tiesa ir atzinusi, ka domas, apziņas un reliģiskās pārliecības brīvība ir viena no nozīmīgākajām vērtībām demokrātiskā sabiedrībā. Šī brīvība aptver dažāda veida reliģiskus, nereliģiskus un ateistiskus uzskatus, kā arī tiesības pieņemt reliģiju vai nepiederēt ne pie vienas reliģijas (*sk. Satversmes tiesas 2011. gada 18. marta sprieduma lietā Nr. 2010-50-03 7.1. punktu*).

Konkretizējot Satversmes 99. pantā ietvertās tiesības, jāņem vērā Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 9. pants un Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūrā nostiprinātā tā interpretācija (*sal. sk. Satversmes tiesas 2018. gada 26. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2017-18-01 18. punktu*). Eiropas Cilvēktiesību tiesa atzinusi, ka personai ir tiesības uz noteiktas pārliecības uzturēšanu un mainīšanu. Šīs tiesības ir absolūtas, tādēļ valsts nedrīkst tajās iejaukties, piemēram, nosakot, kāda pārliecība personai būtu jāuztur, vai vēršot pret personu piespiedu līdzekļus, lai panāktu tās pārliecības maiņu (*sk., piemēram, Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2007. gada 12. aprīļa sprieduma lietā „Ivanova v. Bulgaria”, pieteikums Nr. 52436/99, 79. punktu*). Tomēr minētās tiesības neattiecas uz jebkuru viedokli, proti, šīs tiesības aizsargā tikai uzskatus, kurus raksturo noteikta skaidrības, nopietnības, saskanības un svarīguma pakāpe (*sk. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2013. gada 15. janvāra sprieduma lietā „Eweida and Others v. the United Kingdom”, pieteikumi Nr. 48420/10 u. c., 81. punktu*).

Lietas dalībnieki nav izteikuši iebildumus pret to un arī Satversmes tiesai nerodas šaubas par to, ka personas uzskati par sociālajām lomām, uzvedību, nodarbēm un īpašībām, ko šī persona uzskata par atbilstošām sievietēm un vīriešiem, var sasniegt to skaidrības, nopietnības, saskanības un svarīguma pakāpi, kāda raksturo Satversmes 99. panta tvērumā ietilpstošo domas, apziņas un reliģiskās pārliecības brīvību. Ievērojot iepriekš minētos apsvērumus, Satversmes tiesa secina, ka turēšanās pie šādiem uzskatiem ietilpst Satversmes 99. panta tvērumā.

Līdz ar to personas tiesības turēties pie saviem uzskatiem par sociālajām lomām, uzvedību, nodarbēm un īpašībām, kas, pēc šīs personas domām, atbilst sievietēm vai vīriešiem, ietilpst Satversmes 99. panta tvērumā.

15.2. Apstrīdētais regulējums pēc būtības uzliek Stambulas konvencijas dalībvalstīm pienākumu pielikt saprātīgas pūles tādu aizspriedumu, paražu un tradīciju izskaušanai, kuras sekmē dzimtē balstītu vardarbību pret sievietēm, un šā pienākuma īstenošanā nepieļauj diskrimināciju. Proti, apstrīdētajā regulējumā paredzētais pienākums neprasa no dalībvalstīm konkrētus sasniedzamos rezultātus, bet nosaka vispārīgu rīcības modeli.

Satversmes tiesa uzsver, ka demokrātiskā tiesiskā valstī nav pieļaujams tas, ka valsts uzspiež indivīdam kādu konkrētu pārliecību. Tomēr, apzinoties ikvienas personas tiesības uz domas, apziņas un reliģiskās pārliecības brīvību, valstij ir pienākums veikt plašus un vispusīgus pasākumus, kuru mērķis ir mazināt sabiedrības toleranci pret vardarbību un izskaidrot vardarbības sekas visām personām (*sal. sk. Satversmes tiesas 2021. gada 25. marta sprieduma lietā Nr. 2020-36-01 19.3.2. punktu*). Proti, valstij ir pienākums saprātīgam un izglītotam indivīdam piedāvāt informāciju par vardarbību un to izraisošiem faktoriem, lai tādējādi šādu vardarbību novērstu. Tas attiecas arī uz dzimtē balstītu vardarbību. Tas vien, ka šāda informācija indivīdiem tiek piedāvāta, nenozīmē, ka viņiem tiktu uzlikts pienākums uzturēt noteiktu pārliecību. Šāds secinājums izriet citstarp no tā, ka apstrīdētais regulējums neparedz piespiedu līdzekļu vēršanu pret personu nolūkā panākt, lai tā maina savu pārliecību.

Satversmes tiesa vērš uzmanību arī uz to, ka vairākos Latvijai saistošos starptautiskajos līgumos jau šobrīd ir paredzēti pienākumi, kas saistīti ar domāšanas un attieksmes maiņas veicināšanu nolūkā mazināt cilvēktiesību pārkāpumus. Piemēram, Konvencijas par jebkuras sieviešu diskriminācijas izskaušanu (turpmāk – Konvencija par sieviešu diskriminācijas izskaušanu) 5. pants uzliek tās dalībvalstīm pienākumu veikt visus attiecīgos pasākumus nolūkā mainīt vīriešu un sieviešu izturēšanās sociālos un kultūras modeļus, lai panāktu aizspriedumu izskaušanu, tādu paražu un jebkuras citas prakses likvidēšanu, kuras pamatojas uz ideju par viena dzimuma nepilnvērtību vai pārkāpumu vai vīriešu un sieviešu stereotipiskajām lomām. Savukārt Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām 4. panta 1. punkta „b” apakšpunkts uzliek tās dalībvalstīm pienākumu veikt visus nepieciešamos, tostarp likumdošanas, pasākumus, lai grozītu vai atceltu pastāvošos likumus, noteikumus, paražas un praksi, kas diskriminē personas ar invaliditāti.

Tādējādi apstrīdētais regulējums personai neierobežo Satversmes 99. pantā ietvertās tiesības uz domas, apziņas un reliģiskās pārliecības brīvību un pastāv Satversmes tiesas likuma 29. panta pirmās daļas 6. punktā minētais pamats tiesvedības izbeigšanai.

Līdz ar to tiesvedība lietā daļā par apstrīdētā regulējuma atbilstību Satversmes 99. pantam ir izbeidzama.

16. Pieteikuma iesniedzējs uzskata, ka apstrīdētais regulējums neatbilst arī Satversmes 110. pantam.

Pēc Pieteikuma iesniedzēja ieskata, no Satversmes 110. panta izriet valsts pienākums aizsargāt tādu ģimeni, kuru veido bērns un viņa māte un tēvs. Apstrīdētais regulējums šādu aizsardzību mazinot. Savukārt Ministru kabinets uzsver, ka Stambulas konvencijas mērķis nav regulēt vai definēt jēdzienu „laulība” un „ģimene” saturu un tā neveicina un neuzspiež kādu īpašu laulības vai ģimenes formu pieņemšanu vai ieviešanu.

Lai izvērtētu apstrīdētā regulējuma atbilstību Satversmes 110. pantā ietvertajam valsts pienākumam aizsargāt ģimeni, nepieciešams noskaidrot, vai apstrīdētais regulējums attiecīgo pienākumu skar.

16.1. Satversmes 110. pants nosaka: „Valsts aizsargā un atbalsta laulību – savienību starp vīrieti un sievieti, ģimeni, vecāku un bērna tiesības. Valsts īpaši palīdz bērniem invalīdiem, bērniem, kas palikuši bez vecāku gādības vai cietuši no varmācības.”

Satversmes tiesa jau atzinusi, ka Satversmes 110. panta pirmajā teikumā ir ietverts valsts pienākums nodrošināt ikvienas ģimenes juridisko aizsardzību, kā arī ekonomiskās un sociālās aizsardzības un atbalsta pasākumus, šā pienākuma izpildē nepieļaujot diskrimināciju. Likumdevēja pienākums nodrošināt ģimenes juridisko aizsardzību prasa noteikt sociālajā realitātē pastāvošo ģimenes attiecību tiesisko regulējumu, proti, noteikt šo attiecību dalībnieku personiskās un mantiskās attiecības. Savukārt pienākumu nodrošināt ģimenes sociālo un ekonomisko atbalstu likumdevējs var izpildīt, konkretizējot likumā ģimenes tiesības uz īpašu aizsardzību un atbalstu, proti, paredzot likumā dažādus ģimenes aizsardzības un atbalsta pasākumus (*sk. Satversmes tiesas 2020. gada 12. novembra sprieduma lietā Nr. 2019-33-01 12.3. punktu un 2021. gada 8. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2020-34-03 9.2. punktu*).

Ģimene ir sociāla institūcija, kas balstās uz sociālajā realitātē konstatējamām ciešām personiskām saitēm, kuru pamatā ir sapratne un cieņa. Pat nepastāvot bioloģiskai saiknei vai juridiski atzītām bērna un vecāka attiecībām, starp bērnu un personu, kas šo bērnu aprūpējusi, var pastāvēt faktiskas ģimenes attiecības. Ciešu personisku saišu pastāvēšana starp personām izriet no to noslēgtās laulības vai radniecības fakta, tomēr sociālajā realitātē ciešas personiskas saites rodas arī citos veidos (sk. *Satversmes tiesas 2019. gada 5. decembra sprieduma lietā Nr. 2019-01-01 16.2.2. punktu un 2020. gada 12. novembra sprieduma lietā Nr. 2019-33-01 12.1. punktu*). Arī tādas ģimenes aizsardzība, kuru veido bērns un viņa māte un tēvs, ietilpst Satversmes 110. panta pirmā teikuma tvērumā.

Līdz ar to Satversmes 110. panta pirmais teikums prasa, lai likumdevējs nodrošina ikvienas ģimenes, tai skaitā tādas ģimenes, kuru veido bērns un viņa māte un tēvs, juridisko aizsardzību, kā arī ekonomiskās un sociālās aizsardzības un atbalsta pasākumus.

16.2. Apstrīdētajā regulējumā paredzētais Stambulas konvencijas dalībvalstu pienākums nediskriminējošā veidā nodrošināt tādu aizspriedumu, paražu, tradīciju un citas tādas prakses izzušanu, kuras pamatā ir ideja par sieviešu nepilnvērtību, pats par sevi neskar valsts pienākumu nodrošināt ģimenes aizsardzību. Satversmes 110. panta pirmajā teikumā ietvertais valsts pienākums pamatā attiecas uz ģimenes kā kolektīvas sociālas vienības aizsardzību, bet apstrīdētajā regulējumā ietvertie pienākumi atbilstoši Stambulas konvencijas 2. pantā definētajam konvencijas materiālajam tvērumam vispārīgā gadījumā ir vērsti uz indivīdu – sieviešu – aizsardzību no vardarbības.

Satversmes tiesa vērš uzmanību arī uz to, ka Stambulas konvencijas piemērošanas joma aptver tikai vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē izskaušanu un apstrīdētais regulējums neuzspiež nekādu īpašu laulības vai ģimenes formu pieņemšanu vai ieviešanu. Līdzīgu viedokli pauž arī Eiropas Padomes komisija „Demokrātija caur tiesībām” (sk.: *Opinion on the constitutional implications of the ratification of the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (Istanbul*

Convention) adopted by the Venice Commission at its 120th Plenary Session (Venice, 11–12 October 2019), para. 71).

Tādējādi apstrīdētais regulējums neskar Satversmes 110. panta pirmajā teikumā ietvertu valsts pienākumu aizsargāt ģimeni un pastāv Satversmes tiesas likuma 29. panta pirmās daļas 6. punktā minētais pamats tiesvedības izbeigšanai.

Līdz ar to tiesvedība lietā daļā par apstrīdētā regulējuma atbilstību Satversmes 110. pantam ir izbeidzama.

II

17. Pieteikuma iesniedzējs uzskata, ka Stambulas konvencijas 4. panta 4. punkts neatbilst Satversmes 91. pantam.

Satversmes 91. pants nosaka: „Visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā. Cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas.” Šajā pantā ir ietverti divi savstarpēji cieši saistīti principi: vienlīdzības princips – panta pirmajā teikumā – un diskriminācijas aizlieguma princips – otrajā teikumā (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2018. gada 29. jūnija sprieduma lietā Nr. 2017-28-0306 9. punktu*).

Satversmes tiesa ir atzinusi, ka vienlīdzības princips ir vērsts uz vienotas tiesiskās kārtības pastāvēšanu. Tā uzdevums ir nodrošināt, lai tiktu īstenota tāda tiesiskas valsts prasība kā likuma aptveroša ietekme uz visām personām un lai likums tiktu piemērots bez jebkādām privilēģijām (*sk. Satversmes tiesas 2019. gada 7. novembra sprieduma lietā Nr. 2018-25-01 16. punktu*). Savukārt diskriminācijas aizlieguma princips papildina, precizē un palīdz piemērot vienlīdzības principu konkrētās situācijās. Tā mērķis ir izskaust nevienlīdzīgu attieksmi, kas balstīta uz kādu nepieļaujamu kritēriju, un novērst iespēju, ka demokrātiskā tiesiskā valstī, pamatojoties uz kādu nepieļaujamu kritēriju, tiktu ierobežotas personas pamattiesības (*sk. Satversmes tiesas 2018. gada 29. jūnija sprieduma lietā Nr. 2017-28-0306 9. punktu un 2020. gada 10. jūlija sprieduma lietā Nr. 2019-36-01 9. punktu*).

Ņemot vērā to, ka abi Satversmes 91. pantā ietvertie principi ir cieši saistīti un panta otrajā teikumā ietvertais diskriminācijas aizlieguma princips papildina pirmajā teikumā ietverto vienlīdzības principu, Satversmes tiesa izvērtēs Stambulas konvencijas 4. panta 4. punkta atbilstību Satversmes 91. pantam. Lai to izdarītu, Satversmes tiesai jānoskaidro:

1) vai un kuras personas (personu grupas) ir salīdzināmas un vai tās atrodas vienādos vai atšķirīgos apstākļos;

2) vai apstrīdētā norma paredz vienādu attieksmi pret atšķirīgos apstākļos esošām personām vai atšķirīgu attieksmi pret vienādos apstākļos esošām personām;

3) vai šāda attieksme ir noteikta ar pienācīgā kārtībā pieņemtu tiesību normu;

4) vai šāda attieksme ir attaisnojama, proti, vai tai ir objektīvs un saprātīgs pamats (*sal. sk. Satversmes tiesas 2020. gada 9. jūlija sprieduma lietā Nr. 2019-27-03 10. punktu un 2020. gada 2. novembra sprieduma lietā Nr. 2020-14-01 8. punktu*).

18. Satversmes tiesa ir atzinusi: lai noteiktu, vai un kuras personu grupas atrodas pēc noteiktiem kritērijiem salīdzināmos apstākļos, nepieciešams atrast galveno šīs grupas vienojošo pazīmi. Divas situācijas nekad nav identiskas, tādēļ salīdzināšanai ir jāizvēlas tāda situācija, kurai ir viens vai vairāki kopīgi elementi ar pārbaudāmo situāciju. Kopējam elementam ir jāapvieno abas situācijas zem viena virsjēdziena (*sk. Satversmes tiesas 2020. gada 2. novembra sprieduma lietā Nr. 2020-14-01 9. punktu*).

Pieteikuma iesniedzējs pēc būtības uzskata, ka konkrētajā gadījumā salīdzināmos apstākļos atrodas vīrieši un sievietes. Ne Ministru kabinets, ne lietā pieaicinātās personas šādu viedokli neapstrīd.

Satversmes tiesa ir atzinusi, ka, vērtējot tiesību normas atbilstību Satversmes 91. pantam, jāņem vērā tiesiskās attiecības, ko šī norma regulē (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2020. gada 16. jūlija sprieduma lietā Nr. 2020-05-01 9. punktu*).

Stambulas konvencijas 4. panta 4. punkts konkretizē Stambulas konvencijas 4. panta 1. punktā paredzēto pienākumu veicināt un aizsargāt ikviena tiesības uz dzīvi bez vardarbības un attiecas uz noteiktas personu grupas – sievietu –

aizsardzību no dzimtē balstītas vardarbības. Saskaņā ar Stambulas konvencijas 3. panta „a” punktu šāda vardarbība ietver darbības, kuru rezultātā var tikt nodarīts fizisks, seksuāls, psiholoģisks vai ekonomisks kaitējums vai ciešanas, tostarp piedraudējumu veikt šādas darbības. Tātad Stambulas konvencijas 4. panta 4. punkts attiecas uz tiesiskajām attiecībām starp valsti un indivīdu vardarbības novēršanā.

No Satversmes 93. pantā ietvertajām tiesībām uz dzīvību izriet valsts pienākums sargāt personas dzīvību ne vien no valsts pašas darbībām, bet arī no citu personu darbībām (*sk. Satversmes tiesas 2013. gada 28. marta sprieduma lietā Nr. 2012-15-01 18.2. punktu*). Satversmes 95. pants ietver spīdzināšanas un citādas cietsirdīgas vai cieņu pazemojošas izturēšanās aizliegumu, kas liedz citstarp tādu rīcību, kas var radīt cietušajam baiļu, ciešanu un mazvērtības sajūtu (*sk. Satversmes tiesas 2010. gada 20. decembra sprieduma lietā Nr. 2010-44-01 8.1. punktu*). Savukārt Satversmes 111. pantā ietvertais valsts pienākums aizsargāt cilvēku veselību nozīmē citstarp pienākumu aizsargāt personu no citu privātpersonu iejaukšanās tās pamattiesību realizācijā gan attiecībā uz fizisko, gan garīgo veselību (*sal. sk. Satversmes tiesas 2010. gada 9. marta sprieduma lietā Nr. 2009-69-03 8.1. punktu*).

Arī Eiropas Cilvēktiesību tiesa atzinusi, ka valstij ir pienākums preventīvi rīkoties, lai aizsargātu identificējamās personas no tādām citu personu darbībām, kas apdraud dzīvību vai ir cietsirdīgas vai necilvēcīgas (*sk., piemēram, Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2009. gada 9. jūnija sprieduma lietā „Opuz v. Turkey”, pieteikums Nr. 33401/02, 129. un 159.–160. punktu*). Savukārt ANO Ekonomikas, kultūras un sociālo tiesību komiteja norādījusi, ka no Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām 12. panta 1. punktā ietvertajām tiesībām sasniegt visaugstāko fiziskās un garīgās veselības līmeni izriet dalībvalstu pienākums aizsargāt indivīdus no vardarbības (*sk.: CESCR General Comment No. 14: The Right to the Highest Attainable Standard of Health (Art. 12), para. 21 and 35*). Arī Pasaules veselības asambleja ir atzinusi, ka vardarbība var radīt ar personas veselību saistītas sekas, tostarp nāvi, invaliditāti, miesas bojājumus, ietekmi uz garīgo, seksuālo un reproduktīvo veselību, kā arī sociālas sekas

(sk.: *World Health Assembly. Strengthening the role of the health system in addressing violence, in particular against women and girls, and against children. 24 May 2014, A67/VR/9*).

Konkretizējot Satversmes normas kopsakarā ar starptautiskajos līgumos ietvertajām cilvēktiesību normām, ir jānodrošina šo normu savstarpēja harmonija. Tātad arī Satversmes 93., 95. un 111. panta tvērumā ietilpst valsts pienākums aizsargāt ikvienu no vardarbības, kas var apdraudēt personas dzīvību vai fizisko un garīgo veselību, kā arī pakļaut personu spīdzināšanas un cietsirdīgas vai pazemojošas izturēšanās riskam. Šis valsts pienākums attiecas uz visām valsts jurisdikcijā esošajām personām – kā vīriešiem, tā sievietēm. Tātad konkrētajā gadījumā Pieteikuma iesniedzēja identificētās grupas vienojošā pazīme ir tiesības uz aizsardzību no vardarbības.

Līdz ar to vīrieši un sievietes, kam ir tiesības uz aizsardzību no vardarbības, atrodas vienādos un pēc noteiktiem kritērijiem salīdzināmos apstākļos.

19. Stambulas konvencijas 4. panta 4. punkts paredz, ka saskaņā ar šīs konvencijas noteikumiem par diskrimināciju netiek uzskatīti īpašie pasākumi, kas vajadzīgi, lai novērstu dzimtē balstītu vardarbību un aizsargātu sievietes no šādas vardarbības.

Minētā tiesību norma nolūkā nodrošināt sieviešu tiesības uz aizsardzību no vardarbības pieļauj tādu īpašu pasākumu īstenošanu, kuri netiktu attiecināti uz vīriešiem. Proti, šī norma pieļauj atšķirību valsts pienākuma – nodrošināt personu aizsardzību no vardarbības uz personas dzimuma pamata – izpildē.

Satversmes tiesa jau ir atzinusi, ka dzimums ir viens no kritērijiem, kas var būt diskriminējošas atšķirīgās attieksmes pamatā (*sal. sk. Satversmes tiesas 2019. gada 7. novembra sprieduma lietā Nr. 2018-25-01 22.3. punktu*). Latvijas tiesību sistēmā dzimumu diskriminācijas aizliegums ne vien ietver aizliegumu diskriminēt personu uz tās anatomisko dzimuma pazīmju pamata, bet arī tiek attiecināts uz sociālajām lomām, uzvedību, nodarbēm un īpašībām, ko sabiedrība uzskata par atbilstošām sievietēm un vīriešiem (*sal. sk.: Dupate K. Konvencija*

atbilst Satversmei un Latvijas tiesību sistēmai. *Jurista Vārds*, 07.06.2016., Nr. 23, 37.–40. lpp.).

Tādējādi ar Stambulas konvencijas 4. panta 4. punktu ir pieļauta atšķirīga attieksme pret vienādos apstākļos esošām personu grupām uz dzimuma pamata.

20. Secinot, ka apstrīdētā norma rada atšķirīgu attieksmi pret vienādos apstākļos esošām personu grupām, Satversmes tiesai ir jāizvērtē, vai šāda attieksme ir noteikta ar pienācīgā kārtībā pieņemtu tiesību normu.

Lietas dalībnieki neapšaubā to, ka ar Stambulas konvencijas 4. panta 4. punktu radītā atšķirīgā attieksme ir noteikta ar pienācīgā kārtībā pieņemtu tiesību normu. Tomēr Satversmes tiesas procesu raksturo objektīvās izmeklēšanas princips, atbilstoši kuram Satversmes tiesai ir pienākums pārliecināties par to, ka tās izskatāmajā lietā apstrīdētā norma atbilst tiesību normu kvalitātes kritērijiem. Tas nozīmē, ka izskatāmajā lietā Satversmes tiesai, īstenojot preventīvo konstitucionālo kontroli, ir jāpārlicinās par to:

1) vai Stambulas konvencija ir parakstīta atbilstoši Vīnes konvencijā un likumā „Par Latvijas Republikas starptautiskajiem līgumiem” noteiktajām prasībām;

2) vai Stambulas konvencijas 4. panta 4. punkts ir pietiekami skaidri formulēts, lai būtu saprotams no tā izrietošo tiesību un pienākumu saturs.

Satversmes tiesa jau secināja, ka Latvija ir parakstījusi Stambulas konvenciju atbilstoši Vīnes konvencijā un likumā „Par Latvijas Republikas starptautiskajiem līgumiem” noteiktajām prasībām (*sk. šā sprieduma 13.1. punktu*), tādēļ ir jāpārbauda, vai Stambulas konvencijas 4. panta 4. punkts ir pietiekami skaidrs.

Stambulas konvencijas 4. panta 4. punktā dalībvalstīm ietverta tiesību un pienākumu satura noskaidrošanai šī norma ir jāiztulko atbilstoši Vīnes konvencijas prasībām attiecībā uz starptautisku līgumu iztulkošanu, ņemot vērā Stambulas konvencijas objektu un mērķi (*sk. arī šā sprieduma 13.1. punktu*). No Stambulas konvencijas 4. panta 4. punkta var secināt: ja dalībvalstis nolemj īstenot īpašus pasākumus tieši sieviešu aizsardzībai no dzimtē balstītas vardarbības, tad šādi

pasākumi nebūtu uzskatāmi par diskrimināciju Stambulas konvencijas izpratnē (*sk. arī šā sprieduma 19. punktu*). Šāda pieeja atbilst Stambulas konvencijas objektam un mērķim – aizsargāt sievietes no vardarbības.

Satversmes tiesa secina, ka Stambulas konvencijas 4. panta 4. punkts ir pietiekami skaidrs un no tā izrietošo tiesību un pienākumu saturu ir iespējams izprast.

Līdz ar to atšķirīga attieksme pret vienādos apstākļos esošām personu grupām ir noteikta ar pienācīgā kārtībā pieņemtu tiesību normu.

21. Konstatējot, ka atšķirīga attieksme ir noteikta ar pienācīgā kārtībā pieņemtu tiesību normu, Satversmes tiesai jāpārlicinās par to, vai šāda attieksme ir attaisnojama.

21.1. Kritēriji, uz kuriem tiek balstīta atšķirīga attieksme, ir dažādi. Atkarībā gan no attiecīgā kritērija specifikas, gan arī konkrētās lietas faktiskajiem apstākļiem var atšķirties kritērija izmantošanas attaisnojamība. Proti, pastāv tādi kritēriji, kuru izmantošana nav attaisnojama, kā arī tādi kritēriji, kuru izmantošanu noteiktos gadījumos var attaisnot (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2020. gada 10. jūlija sprieduma lietā Nr. 2019-36-01 14.1. punktu*).

Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūrā atzīts, ka valstij ir nepieciešams norādīt uz ļoti būtiskiem iemesliem, lai varētu tikt attaisnota atšķirīga attieksme pret vīriešiem un sievietēm (*sk. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1985. gada 28. maija sprieduma lietā „Abdulaziz, Cabales and Balkandali v. the United Kingdom”, pieteikums Nr. 9214/80 u. c., 78. punktu un 2019. gada 24. oktobra sprieduma lietā „J. D. and A. v. the United Kingdom”, pieteikums Nr. 32949/17 u. c., 89. punktu*).

21.2. Konvencijas par sieviešu diskriminācijas izskaušanu 3. pants noteic, ka dalībvalstis veic visās jomās, it īpaši politiskajā, sociālajā, ekonomiskajā un kultūras jomā, visus attiecīgos pasākumus, arī likumdošanas pasākumus, sieviešu vispusīgas attīstības un progresā nodrošināšanai, lai garantētu viņām iespējas īstenot un izmantot cilvēka tiesības un pamatbrīvības, pamatojoties uz vienlīdzību ar vīriešiem. Turklāt atbilstoši minētās konvencijas 4. panta 1. punktam tādu dalībvalsts pagaidu īpašo pasākumu veikšana, kuru mērķis ir paātrināt vīriešu un

sieviešu faktiskas vienlīdzības sasniegšanu, nav uzskatāma par diskriminējošu, taču tā nekādā ziņā nedrīkst izraisīt nelīdztiesīgu vai diferencētu standartu saglabāšanos; šie pasākumi jāatceļ, kad būs sasniegti mērķi, proti, vienādas iespējas un vienāda attieksme.

Satversmes tiesa, atsaucoties uz starptautisko cilvēktiesību aizsardzības organizāciju praksi, jau ir atzinusi, ka valsts drīkst izturēties pret salīdzināmām grupām atšķirīgi, lai labotu to faktisko nevienlīdzību, turklāt noteiktos apstākļos par pārkāpumu var tikt atzīts tas, ka valsts necenšas šo nevienlīdzību novērst ar atšķirīgu attieksmi. Proti, atsevišķos gadījumos valstij var būt pienākums veikt īpašus pasākumus, lai mazinātu diskrimināciju veicinošus apstākļus. Šādi pasākumi ir likumīgi, ciktāl tie ir saprātīgi, objektīvi un proporcionāli diskriminācijas mazināšanas līdzekļi un tie tiek atcelti līdz ar vienlīdzības sasniegšanu pēc būtības (*sk. Satversmes tiesas 2020. gada 10. jūlija sprieduma lietā Nr. 2019-36-01 14.2. punktu*).

Arī ANO Sieviešu diskriminācijas izskaušanas komiteja (turpmāk – Komiteja) ir atzinusi, ka, ievērojot starp vīriešiem un sievietēm pastāvošās ne vien bioloģiskās, bet arī sociāli un kulturāli izveidojušās atšķirības, atsevišķos gadījumos attieksmei pret vīriešiem un sievietēm jābūt atšķirīgai. Pagaidu īpašie pasākumi tiek noteikti uz laiku, kāds nepieciešams īpašā mērķa – vīriešu un sieviešu faktiskas vienlīdzības nodrošināšana – sasniegšanai. Šādi pasākumi var ietvert plaša spektra likumdošanas, administratīvus un citus instrumentus, politikas un prakses, tostarp atbalsta programmas, resursu piešķiršanu vai pārdali, labvēlīgu attieksmi, mērķētu nodarbinātības attiecību nodibināšanu vai paaugstināšanu amatā un kvotu sistēmas (*sk.: UN Committee on the Elimination of Discrimination Against Women, General Recommendation No. 25: Article 4, paragraph 1, of the Convention (temporary special measures), UN Doc. A/59/38 (supp), 18 March 2004, paras. 8, 20–22*).

21.3. Stambulas konvencijas 4. panta 4. punkts attiecas uz īpašajiem pasākumiem, kurus konvencijas dalībvalstis var īstenot, lai uzlabotu sieviešu aizsardzību no dzimtē balstītas vardarbības, un kuri sniegtu labumu tikai sievietēm. Stambulas konvencijas paskaidrojošajā ziņojumā norādīts, ka šādai atšķirīgai attieksmei esot objektīvs un saprātīgs pamats, jo sievietes par dzimtē balstītas

vardarbības upuriem kļūstot daudz biežāk nekā vīrieši (*sk.: Council of Europe. Explanatory Report to the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, para. 55*).

Atbilstoši Stambulas konvencijas 3. panta „d” punktam dzimtē balstīta vardarbība pret sievietēm nozīmē vardarbību, kas ir vērsta pret sievieti tāpēc, ka viņa ir sieviete, vai kas nesamērīgi ietekmē tieši sievietes. Šī vardarbība ietver jebkādu kaitējumu, kas tiek nodarīts sievietei un kas ir gan iemesls, gan sekas sieviešu un vīriešu varas nevienlīdzīgam sadalījumam, kura pamatā ir starp sievietēm un vīriešiem saskatītās atšķirības, kas nostādījušas sievietes pakārtotā stāvoklī gan privātajā, gan sabiedriskajā dzīvē. Dzimtē balstīta vardarbība var būt dziļi iesakņojusies sociālajās un kultūras sistēmās, normās un vērtībās, kas valda sabiedrībā, un to bieži sekmē noliegšanas un klusēšanas kultūra (*sal. sk. arī: Council of Europe. Explanatory Report to the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, para. 44*).

Lai atzītu, ka atšķirīgā attieksme ir daļa no īpašajiem pasākumiem, vajag izvērtēt, vai šī atšķirīgā attieksme ir vērsta uz sieviešu un vīriešu faktiskās līdztiesības nodrošināšanu un vai sievietēm no tās var rasties īpašo pasākumu mērķim atbilstošs ieguvums.

Līdz ar to Satversmes tiesai ir jāizvērtē, vai atšķirīga attieksme pret vīriešiem un sievietēm ir vērsta uz sieviešu un vīriešu faktiskās līdztiesības sasniegšanu.

22. Vērtējot, vai Stambulas konvencijas 4. panta 4. punktā paredzētā atšķirīgā attieksme ir vērsta uz faktiskas dzimumu līdztiesības sasniegšanu Latvijā, Satversmes tiesai jāpārbauda:

- 1) vai Latvijā pastāv tādi apstākļi, kas pieļauj īpašu pasākumu īstenošanu attiecībā uz sievietēm, paredzot pret viņām atšķirīgu attieksmi;
- 2) vai atšķirīgā attieksme pēc būtības ir vērsta uz šādu apstākļu novēršanu.

23. Lai izskatāmajā lietā pārbaudītu, vai Latvijā pastāv tādi apstākļi, kas prasa īpašu pasākumu īstenošanu, Satversmes tiesa pārliecināsies par to, vai

sabiedrībā pastāv tādi stereotipi, kas atspoguļo varas un resursu nevienlīdzīgu sadalījumu sieviešu un vīriešu starpā, nostādot sievietes pakārtotā stāvoklī un pakļaujot viņas dzimtē balstītas vardarbības riskam. Šai nolūkā izskatāmajā lietā ir jāņem vērā dzimumu līdztiesības izpratnes vēsturiskais konteksts.

Līdz 20. gadsimta sākumam lielākajā daļā pasaules valstu sievietes netika uzskatītas par pilntiesīgām sabiedrības locekļēm un sabiedrība kopumā bija patriarhāla. Gan par vīriešu, gan par sieviešu lomu sabiedrībā bija iesakņojušies noteikti stereotipi. Sieviešu loma tradicionāli tika saistīta ar bērnu audzināšanu un ģimenes aprūpi. Sievietēm bija mazāk iespēju īstenot savas tiesības nekā vīriešiem. Citstarp sabiedrībā valdošās izpratnes maiņu par sieviešu faktisku līdztiesību ilustrē arī cīņa par vēlēšanu tiesību piešķiršanu (*sk. Satversmes tiesas 2019. gada 7. novembra sprieduma lietā Nr. 2018-25-01 22.1. punktu*).

Dzimumu politiskā līdztiesība Latvijā tika atzīta jau valsts dibināšanas laikā. 1918. gada 17. novembrī Tautas padomes pieņemtajā tās politiskajā platformā bija paredzēts, ka Satversmes sapulces ievēlēšana notiks, „piedaloties abiem dzimumiem”. Šis princips tika nostiprināts arī Latvijas Republikas Tautas padomes pieņemtajā 1919. gada 19. augusta Satversmes sapulces vēlēšanu likumā. Tomēr atsevišķi stereotipi par vīriešu un sieviešu lomu sabiedrībā ir saglabājušies līdz pat mūsdienām, tātad sieviešu formālā līdztiesība tomēr nav bijusi pietiekama vīriešu un sieviešu faktiskas līdztiesības nodrošināšanai Latvijā sabiedrībā.

Vēl jo vairāk – Latvijā ir viens no visaugstākajiem vardarbības pret sievietēm rādītājiem Eiropā (*sk.: Vardarbība pret sievietēm un bērniem Latvijā. Situācijas pārskats par statistiku un publiski pieejamajiem kvantitatīvajiem datiem, 2019. Pieejams: antropologija.lu.lv*). Arī ANO Sieviešu diskriminācijas izskaušanas komiteja ir paudusi bažas par dzimtē balstītas vardarbības lielo izplatību Latvijā (*sk.: Committee on the Elimination of Discrimination against Women. Concluding observations on the combined fourth to seventh periodic reports of Latvia. 10 March 2020, para. 23*). Turklāt Latvijā ir problēmas ar palīdzības sniegšanu dzimtē balstītas vardarbības upuriem, piemēram, nav pietiekami daudz par vardarbības upuriem kļuvušu sieviešu patvēruma centru un seksuālās vardarbības upuru patvēruma centru. Tāpat Latvijā sabiedrība nav pietiekami informēta par

organizācijām un speciālistiem, kas sniedz palīdzību no vardarbības cietušām sievietēm (*sk. arī biedrības „Centrs MARTA” viedokli lietas materiālu 1. sēj. 143.-146. lp.*).

Satversmes tiesa secina, ka dzimtē balstīta vardarbība Latvijā vēl aizvien ir saglabājusies un visbiežāk skar tieši sievietes.

Līdz ar to Latvijā pašlaik pastāv tādi apstākļi, kas pieļauj īpašu pasākumu īstenošanu attiecībā uz sievietēm, paredzot pret viņām atšķirīgu attieksmi.

24. Stambulas konvencijas 4. panta 4. punkts neuzliek konvencijas dalībvalstīm pienākumu īstenot konkrētus īpašos pasākumus. Atbilstoši Stambulas konvencijas 2. panta 2. punktam un 4. panta 1. punktam dalībvalstis tiek aicinātas aizsargāt ikvienu personu no vardarbības un piemērot šo konvenciju visiem vardarbības ģimenē upuriem. Tādējādi Stambulas konvencija lēmumu par to, vai dalībvalstij ir jāīsteno īpašie pasākumi, atstāj pašas dalībvalsts ziņā, norādot vien to, ka īpašie pasākumi sieviešu aizsardzībai no dzimtē balstītas vardarbības nav uzskatāmi par diskrimināciju šīs konvencijas izpratnē.

Tā kā Latvijā pastāv tādi apstākļi, kas pieļauj atšķirīgas attieksmes noteikšanu pret sievietēm, lai novērstu dzimtē balstītu vardarbību un nodrošinātu faktisku dzimumu līdztiesību, secināms, ka īpašo pasākumu īstenošana ir vērsta uz mērķa – vīriešu un sieviešu faktiskā līdztiesība – sasniegšanu. Likumdevējam ir zināma rīcības brīvība, lemjot par šādu īpašo pasākumu veidu un raksturu, tomēr šādai rīcības brīvībai izmantošanai ir jāatbilst vispārējiem tiesību principiem un citām Satversmes normām, kā arī starptautiskajām un Eiropas Savienības tiesību normām (*sal. sk. Satversmes tiesas 2019. gada 18. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2018-16-03 15.1. punktu*).

Stambulas konvencijas 4. panta 4. punktā pieļautā atšķirīgā attieksme pēc būtības sekmē to, ka tiek novērsta dzimtē balstīta vardarbība – proti, tiek novērsti tie apstākļi, kas prasa īpašu pasākumu īstenošanu attiecībā uz sievietēm. Tomēr Satversmes tiesa vērš uzmanību uz to, ka šādi īpašie pasākumi jāveic tādā veidā, lai nevairotu dzimtē balstītas vardarbības pamatā esošos stereotipus (*sk.: Otto D.*

Gender, Violence and Human Rights. In: Shepherd L. J. (Ed.) Handbook on Gender and Violence. Cheltenham, Northampton: Elgar, 2019, pp. 363–364).

Tādējādi Stambulas konvencijas 4. panta 4. punktā pieļautajai atšķirīgajai attieksmei ir objektīvs un saprātīgs pamats.

Līdz ar to Stambulas konvencijas 4. panta 4. punkts atbilst Satversmes 91. pantam.

III

25. Pieteikuma iesniedzējs uzskata, ka Stambulas konvencijas 14. pants neatbilst Satversmes 112. pantam.

Pēc Pieteikuma iesniedzēja ieskata, Stambulas konvencijas 14. pants uzliek dalībvalstīm pienākumu modificēt mācību saturu tādā veidā, lai tajā iekļautu vielu par dzimumu līdztiesību un dzimumu sociālajām lomām, kas nav padarītas par stereotipiem, tostarp iekļaut izglītības programmās jautājumus par personām, kuru dzimtes identitāte atšķiras no tām dzimšanas brīdī noteiktā dzimuma. Šāda norma neatbilstot samērīguma principam, jo esot pretrunā ar bērna vislabākajām interesēm un vecāku tiesībām uz viņu bērnu izglītošanu atbilstoši savai reliģiskajai vai filozofiskajai pārliecībai.

Savukārt Ministru kabinets norāda, ka Stambulas konvencijas 14. pantā paredzētie pasākumi atbilst Satversmes 112. pantā ietvertajām tiesībām uz izglītību. Proti, minētās normas mērķis esot panākt to, ka ar izglītības sistēmas palīdzību tiek veicināta izpratne par dzimumu līdztiesību, savstarpējo cieņu, no vardarbības brīvām savstarpējām attiecībām, tiesībām uz personīgo integritāti, kā arī par vardarbību pret sievietēm un vardarbību ģimenē un nepieciešamību to izskaust.

Lai izvērtētu Stambulas konvencijas 14. panta atbilstību Satversmes 112. pantā ietvertajām tiesībām uz izglītību, visupirms nepieciešams noskaidrot, vai šī norma attiecīgās tiesības ierobežo.

25.1. Satversmes 112. pants nosaka: „Ikvienam ir tiesības uz izglītību. Valsts nodrošina iespēju bez maksas iegūt pamatizglītību un vidējo izglītību. Pamatizglītība ir obligāta.”

Satversmes 112. panta pirmais teikums ietver tiesības pilnvērtīgi izmantot visas iespējas, ko sniedz izglītības sistēma. Minētā panta otrais teikums paredz pamatlīdzekli tiesību uz izglītību nodrošināšanai – valsts apmaksātu pamatizglītību un vidējo izglītību. Savukārt šā panta trešais teikums nosaka pamatizglītības obligātumu, no kura izriet personas konstitucionālais pienākums izglītības sistēmas ietvaros apgūt noteiktas prasmes, citstarp informācijas ieguvē, spriešanā, kritiskajā domāšanā un racionālā lēmumu pieņemšanā. Šā pienākuma izpilde ir vērsta uz Latvijas valsts pamatnormā ietvertās suverēna gribas – dzīvot demokrātiskā tiesiskā valstī – ilgtspējīgu īstenošanu (*sal. sk. Satversmes tiesas 2019. gada 23. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2018-12-01 20. punktu un 2021. gada 6. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2020-31-01 16.1. punktu*).

Satversmes tiesa jau ir atzinusi, ka tiesības uz izglītību pieļauj zināmu valsts rīcības brīvību attiecībā uz to, kādu izglītības sistēmu valsts izveido. Ievērojot gan valstij pieejamos resursus, gan sabiedrības vajadzības tās konkrētajā attīstības stadijā, Satversmes 112. pantā ir ietverts pienākums ievērot, aizsargāt un īstenot tiesības uz izglītību (*sk. Satversmes tiesas 2020. gada 19. jūnija sprieduma lietā Nr. 2019-20-03 12. punktu*). Tomēr valsts rīcībai, veidojot ikvienam izglītojamam pieejamu izglītības sistēmu, jāatbilst tādām pamatprasībām kā izglītības iespējas, pieejamība, pieņemamība un pielāgošanās. Izglītības iespējas nozīmē izglītojamo vajadzībām atbilstoša skaita izglītības iestāžu un izglītības programmu izveidošanu tādējādi, lai tiktu garantēta izglītības mērķu īstenošana. Izglītības pieejamība ir nodrošināma, radot vienlīdzīgas iespējas un novēršot šķēršļus, kas varētu rasties, izmantojot izglītības iespējas. Izglītības pieņemamība nodrošināma ar izglītības satura un metožu pielāgošanu izglītojamo vajadzībām, citstarp nosakot izglītības standartus un radot apstākļus radošai brīvībai attiecīgo standartu sasniegšanā noteiktos izglītības posmos, kā arī paredzot vecāku līdzdalības iespējas. Izglītības pieņemamība ietver arī bērnu tiesības uz brīvu dalību kultūras dzīvē, tiesības uz atpūtu, brīvo laiku, kā arī drošus un veselīgus izglītošanās apstākļus. Savukārt izglītības pielāgošanās spēja nozīmē pastāvīgu izglītības sistēmas attīstību atbilstoši mainīgajām sabiedrības vajadzībām (*sk. Satversmes tiesas 2019. gada 23. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2018-12-01 20. punktu*).

Satversmes 112. pants ir konkretizējams un piemērojams kopsakarā ar Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas Pirmā protokola 2. pantu, kas nosaka: „Nevienam nedrīkst liegt tiesības uz izglītību. Veicot funkcijas, kuras tā uzņemas attiecībā uz izglītību un mācībām, valsts ievēro vecāku tiesības nodrošināt saviem bērniem tādu izglītību un mācības, kas ir saskaņā ar viņu reliģisko pārliecību un filozofiskajiem uzskatiem.” Šajā sakarā Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir atzinusi, ka šīs tiesības gan neliedz valstij mācību saturā ietvert arī informāciju vai zināšanas par reliģiskiem vai filozofiskiem jautājumiem (sk. *Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1976. gada 7. decembra sprieduma lietā „Kjeldsen, Busk Madsen and Pedersen v. Denmark”*, pieteikums Nr. 5095/71 u. c., 53. punktu). Vēl jo vairāk – arī izglītojamo bērnu vecākiem nav tiesību iebilst pret šādas informācijas iekļaušanu izglītības saturā, ciktāl šī informācija izglītības saturā tiek iekļauta objektīvā, kritiskā un plurālistiskā veidā, tādējādi veicinot kritiskās domāšanas attīstību (sk. *Eiropas Cilvēktiesību tiesas Lielās palātas 2011. gada 18. marta sprieduma lietā „Lautsi and Others v. Italy”*, pieteikums Nr. 30814/06, 62. punktu).

Līdz ar to izglītības satura pielāgošana noteiktām mainīgām sabiedrības vajadzībām, atzīstot un pēc iespējas respektējot vecāku tiesības nodrošināt saviem bērniem tādu izglītību un mācības, kas ir saskaņā ar viņu reliģisko pārliecību un filozofiskajiem uzskatiem, ietilpst Satversmes 112. panta tvērumā.

25.2. Stambulas konvencijas 14. pants uzliek dalībvalstīm pienākumu atbilstoši situācijai tajās izvērtēt nepieciešamību veikt konkrētus pasākumus izglītības programmu pārveidošanai un konvencijas mērķim atbilstošu izglītojošu materiālu izplatīšanai neformālās izglītības ieguves vietās, kā arī sporta, kultūras, atpūtas vietās un plašsaziņas līdzekļos un, ja nepieciešams, atbilstoši konvencijas mērķim veikt šādus pasākumus. Konkrētie pasākumi ir atkarīgi no katras dalībvalsts situācijas un izglītības sistēmas organizācijas īpatnībām (sk.: *Council of Europe. Explanatory Report to the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, para. 95; sk. arī Mg. iur. Māra Lejnieka viedokli lietas materiālu 2. sēj. 20.-21. lp.*).

Pirms likumdevējs ir izvērtējis to, vai Latvijā nepieciešams veikt konkrētus pasākumus izglītības sistēmas pārveidošanai, un attiecīgi veicis šādus pasākumus, nav iespējams pārbaudīt to, vai šie pasākumi atbilst Latvijas sabiedrības vajadzībām, proti, vai izglītības saturs atbilst no Satversmes 112. pantā ietvertajām tiesībām uz izglītību izrietošajai prasībai par izglītības pielāgošanās spēju. Turklāt tikmēr, kamēr nav veikts konkrēts pētījums par nepieciešamību veikt Stambulas konvencijas 14. pantā minētos pasākumus Latvijas izglītības sistēmā un ieviest konkrētus uzlabojumus izglītības programmās, nav iespējams izvērtēt, vai un kā tie skar vecāku tiesības audzināt bērnus atbilstoši savai reliģiskajai vai filozofiskajai pārliecībai. Tas nozīmē, ka Stambulas konvencijas 14. pants pats par sevi nevienai personu grupai neierobežo Satversmes 112. pantā ietvertās tiesības uz izglītību.

Satversmes tiesa atgādina, ka lietās, kas ierosinātas pēc Saeimas deputātu pieteikuma, veicama abstraktā tiesību normu kontrole. Šādā gadījumā pieteikuma iesniedzējam nav nepieciešams pamatot kādas konkrētas personas pamattiesību aizskārums esību. Tomēr prasījuma juridiskajai argumentācijai par normas neatbilstību Satversmē ietvertajām pamattiesībām ir jāietver pamatojums tam, ka starptautiska līguma norma tā ratifikācijas gadījumā ierobežos kādas personu grupas tiesības, kā arī tam, ka pastāv cēloņsakarība starp apstrīdēto normu un personām radītajām negatīvajām sekām (*sal. sk. Satversmes tiesas 2013. gada 13. februāra sprieduma lietā Nr. 2012-12-01 10. punktu*). Turklāt abstraktā konstitucionālā kontrole nenozīmē to, ka Satversmes tiesas kompetencē ietilptu pienākums izteikt apsvērumus par iespējamo tiesiskā regulējuma alternatīvu atbilstību Satversmei.

Tādējādi pastāv Satversmes tiesas likuma 29. panta pirmās daļas 6. punktā minētais pamats tiesvedības izbeigšanai.

Līdz ar to tiesvedība lietā daļā par Stambulas konvencijas 14. panta atbilstību Satversmes 112. pantam ir izbeidzama.

Nolēmumu daļa

Pamatojoties uz Satversmes tiesas likuma 29.–32. pantu, Satversmes tiesa

nosprieda:

1. Izbeigt tiesvedību lietā daļā par Eiropas Padomes 2011. gada 11. maija Konvencijas par vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanu un apkarošanu 3. panta „c” punkta, 4. panta 3. punkta un 12. panta 1. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes ievadam, 1., 99. un 110. pantam un Eiropas Padomes 2011. gada 11. maija Konvencijas par vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanu un apkarošanu 14. panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 112. pantam.

2. Atzīt Eiropas Padomes 2011. gada 11. maija Konvencijas par vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanu un apkarošanu 4. panta 4. punktu par atbilstošu Latvijas Republikas Satversmes 91. pantam.

Spriedums ir galīgs un nepārsūdzams.

Spriedums stājas spēkā tā publicēšanas dienā.

Tiesas sēdes priekšsēdētāja

Sanita Osipova